

UNIVERZA V LJUBLJANI
TEOLOŠKA FAKULTETA
VISOKOŠOLSKI STROKOVNI PROGRAM TEOLOGIJA

Anton Končnik

POJMOVANJE BOGA V LIRIKI
TONETA PAVČKA

DIPLOMSKA NALOGA

Mentor: Izr. prof. dr. Edvard Kovač

Ljubljana, 2016

ZAHVALA

Zahvaljujem se vsem profesorjem na Teološki fakulteti v Ljubljani za njihovo temeljito razlago teoloških pojmov in potrpežljivo širitev mojih omejenih duhovnih obzorij na stara leta. Nikoli ni prepozno in če je človek radoveden, je živ.

Moja srčna zahvale gre tudi moji družini, ženi Meti in sinovoma Jaku in Juretu, za njihovo razumevanje mojih zapoznelih študijskih prizadevanj in za konkretno podporo mojemu delu pri nastajanju diplomske naloge.

Seznam uporabljenih kratic in okrajšav:

ANG = Pavček. Tone. 2013. Angeli. Ljubljana: Mladinska knjiga

DAR= Pavček. Tone. 2005. Darovi. Ljubljana: Mladinska knjiga Založba, d.d.

DED= Pavček. Tone. 1983. Dediščina. Ljubljana: Državna založba Slovenije.

GOL= Pavček.Tone. 1988. Goličava. Maribor: Založba Obzorje.

POH= Pavček. Tone. 1976. Poganske hvalnice. Ljubljana: Mladinska knjiga.

SPL= Pavček. Tone. 2008. Same pesmi o ljubezni. Ljubljana: Cankarjeva založba.

SŽD= Pavček.Tone. 1958. Sanje živijo dalje. Ljubljana: Državna založba Slovenije.

TEZ= Pavček. Tone. 1996. Temna zarja. Maribor: Založba Obzorje.

UJO= Pavček.Tone. 1964. Ujeti ocean. Koper: Založba Lipa Koper.

ZAP= Pavček.Tone. 1972. Zapisi. Ljubljana: Državna založba Slovenije.

KAZALO:

UVOD	1
1. O Bogu	5
1.1. Občutje svetega.....	5
1.2. Biblijski Bog Stare zaveze.....	6
1.3. Krščanski Bog Nove zaveze.	9
2. O LIRIKI	11
3. BOG V LIRIKI TONETA PAVČKA	14
3.1. Tone Pavček- človek in pesnik.....	14
3.2. Iskanje Boga v samostojnih pesniških zbirkah Toneta Pavčka	18
3.2.1. Sanje živijo dalje.....	18
3.2.2. Ujeti ocean	20
3.2.3. Zapisi.....	21
3.2.4. Iskanje sveta.....	25
3.2.5. Poganske hvalnice.....	25
3.2.6. Dediščina.....	28
3.2.7. Goličava	32
3.2.8. Temna zarja.....	35
3.2.9. Darovi	37
3.2.10. Same pesmi o ljubezni	38
3.2.11. Angeli.....	39
4. ZAKLJUČEK.....	42
Povzetek in ključne besede.....	48
Summary and key words	49
VIRI IN LITERATURA	50

UVOD

V diplomski nalogi bomo opredeliti pojmovanje Boga in Pavčkovu liriko ter povezavo med obema. Pri pojmovanju Boga gre za opredelitev in občutenje Boga, pri čemer izhajamo iz predpostavke, da Bog obstaja. S tem se izognemo vprašanju o obstoju Bogu in dokazovanju njegovega obstoja. Iz zgodovine človeštva poznamo poskuse dokazovanja Boga in tudi zanikovanja, da Bog je. Dvom vedno obstaja, tako pri vernikih kot pri tistih, ki izjavljajo, da ne verujejo. To je zgoščeno izrazil Joseph Ratzinger, papež Benedikt XVI. v svoji knjigi *Uvod v krščanstvo* (2005), kjer pravi: » Drugače povedano: tako vernik kot nevernik sta oba, vsak na svoj način, deležna dvoma in verovanja, kolikor se seveda ne skrivata pred samim seboj in pred resnico svojega bitja. Nobeden od njiju ne more popolnoma ubežati ne dvomu ne veri. Za enega je vera prisotna **zoper** dvom, za drugega **skozi** dvom, za tretjega v **obliki** dvoma. Temeljna podoba človeške usode je takšna, da najde človek smisel svojega bivanja v nikdar končani tekmi med dvomom in vero, med preizkušnjo in gotovostjo.«¹

Vernike, ki verujejo v Boga, lahko razdelimo v tri skupine: panteiste, politeiste in monoteiste.«² Prvi verjamejo, da je bog in svet vse Eno. Drugi trdijo, da obstaja več bogov, običajno v hierarhiji z enim vrhovnim bogom na čelu, s tem pa politeizem že prerašča v henoteizem, ko več bogov sicer obstaja, toda le en Bog je najvišji in tudi edinstven. Tretji verjamejo, da obstaja samo en Bog, ki je neodvisen in različen od sveta, ki ga je sam ustvaril.

Vendar le malokdaj panteizem, politeizem in monoteizem nastopajo v popolno čisti obliki, kakor bomo videli tudi pri pesniku Tonetu Pavčku. To je mogoče le v filozofiji in teologiji, veliko manj pa v pesništvu, kjer pojmi izhajajo iz notranjih doživetij.

¹ Joseph. Ratzinger, *Einführung in das Christentum* (München: Kosel Verlag, 1998); prev. Jože Urbanija, *Uvod v krščanstvo* (Celje: Mohorjeva družba, 2005), 25.

² Adalbert Rebić, gl.ur., *Opći religijski leksikon* (Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2002); Drago Bajt in Marta Kocjan-Barle, slov.ur., *Splošni religijski leksikon* (Ljubljana: Modrijan, 2007), 137.

Predstave o Bogu se med seboj razlikujejo in razlike med njimi ne bomo podrobno obravnavali, ker niso predmet te diplomske naloge. Omejili se bomo na panteistično in monoteistično predstavo o božjem. S tem, ko panteisti poudarjajo imanentnost Boga ali božanskega v vseh stvareh (onkraj vsega vesolja je nič, ni nobene transcendence), se bistveno ločijo od teistov, predvsem monoteistov, ki trdijo, da je onstran sveta Bog, da je transcendenten in da je vsemogočen stvarnik vseh bitij in sveta.

Oprelitev panteističnega in monoteističnega (predvsem bibličnega starozaveznega in krščanskega) Boga je pomembna zato, ker predpostavljamo, da oba nastopata v Pavčkovih liriki. Šele z neko vnaprejšnjo predstavo o pojmu Bog lahko istega iščemo v umetnikovih pesmih.

Iskanje in razkrivanje Boga v Pavčkovih verzih ni enostavno opravilo. Velikokrat je božja prisotnost skrita in zakrita s pojmi, ki niso neposredno božje ime ter celo ne izražajo neposredno božjih lastnosti, iz katerih bi neposredno mogli zaznati prisotnost Boga. Zato gre v diplomski nalogi tudi za raziskovanje, ki poskuša odkriti in opredeliti Pavčkovo pojmovanje Boga, kolikor je iz besed in verzov njegove lirike sploh razvidno. Tukaj gre predvsem za pojme, ki jih lahko povežemo s transcendenco ali s presežnim. V Pavčkovem pesniškem jeziku je ta presežnost izražena z mnogimi podobnimi besedami ali sestavljenimi izrazi (pesniške figure ali podobe) kot so na primer: večnost, brezčasnost, skrivnostnost, nedojemljivost, onkraj vsega, čez rob, tam, kjer se vse neha, v sinjih sinjinah, v gluhih nočeh vesoljstva, v daljah neznanih, neskončnost, brezmejnost, končno mesto, vseenost, itd.

Diplomsko delo je sestavljeno iz treh osrednjih poglavij: O Bogu, O liriki in Bog v liriki Toneta Pavčka ter zaključnega poglavja.

V prvem poglavju bomo na podrobneje opisali bibličnega Boga Stare zaveze in krščanskega Boga Nove zaveze. Pri tem se bomo oprli na Sveto pismo in Katekizem katoliške cerkve ter na izjave nekaterih znanih osebnosti.

V drugem poglavju bomo opredelili liriko kot pesniško zvrst s pomočjo mnenj nekaterih literarnih kritikov in odgovorov štirih pesnikov samih.

V tretjem in najboljsežnejšem poglavju bomo iskali poimenovanja Boga in božjih občutij v liriki Toneta Pavčka. Pri tem bomo navajali citate iz posameznih pesmi njegovih

izbranih pesniških zbirk. Zbirke si sledijo v časovnem zaporedju njihovih izdaj. Izpuščene ali samo omenjene so zbirke, ki vsebujejo izbore že objavljenih pesmi. Ker bomo spremljali pesnika skozi njegova mladostna dela preko zrelih let do posthumne izdaje njegove lirike (Angeli), bomo hkrati lahko ugotavljali njegovo pojmovanje Boga skozi čas.

Pri tem nam bo v pomoč tudi svojevrstni pristop dr. Vladimirja Truhlarja, ki ga je sam opisal v svoji knjigi o doživljanju absolutnega v slovenskem leposlovju. Truhlar sam v uvodu k tej knjigi ugotavlja, da je filozofska podlaga njegovi poetiki (nauk o vrstah in oblikah besedne umetnosti) pristop ruskega filozofa Vladimirja Solovjova (1853-1900), ki ga je Solovjov sam opredelil v svoji Kritiki abstraktnih načel: »spoznati do kraja kak predmet, kako bitje, t.j. spoznati ga tako, kakor resnično je, pomeni spoznati Vse; saj je vsak predmet v svoji resnični določenosti povezan z Vseenostjo.«³ In po Truhlarju se to dogaja v človekovem eksistenčnem jedru, to je človekovemu doživljajskemu dnu, v katerem lahko zaznava absolutno. Zato morata imeti tako pesnik kot bralec svoje »doživljajsko dno za absolutno še živo, odprto in občutljivo za izražanje absolutnega po podobah, znamenjih, simbolih. Le tedaj more bralec, pa tudi leposlovni kritik v stiku s temi podobami, znamenji, simboli doživljanje absolutnega v umetniku tudi sam podoživeti in ga nato - če besedilo tudi znanstveno razklepa - iz tega podoživljanja razčlenjevati, analizirati.«⁴ Truhlar je bil tudi sam pesnik in je poznal občutke pri pesniškem ustvarjanju in s tem dogajanje na človekovem doživljajskem dnu. Zanimivo je, da je tudi Pavček poznal Truhlarjeve pesmi in njegov pesniški svet takole opisal: »...prestop iz sveta vaze, v dno biti, kot pravi Truhlar, kjer govori nekaj Drugega, skrivnost in govori Prabesedo. Pesniška dikcija se menja, postane spevnejša, skoroda himnična, stiska se je umaknila, nemir umiril v doživljanju Prabesede.«⁵

³Vladimir Truhlar, *Doživljanje absolutnega v slovenskem leposlovju* (Ljubljana: Župnijski zavod Dravlje, 2012),8.

⁴ Vladimir Truhlar, *Doživljanje absolutnega v slovenskem leposlovju*,9.

⁵ Vladimir Truhlar, *Doživljanje absolutnega v slovenskem leposlovju*, spremna beseda Silvo Šinkovec. (Ljubljana: Župnijski zavod Dravlje, 2012),1-2

Diplomsko delo naj bi prispevalo k odkritju posebnega vidika Pavčkove poezije, namreč ugotavljanje božjega v njegovi liriki, kar doslej v komentarjih k njegovemu pesniškemu delu ni bilo posebej izpostavljeno. Upamo, da bodo ugotovitve iz diplomskega dela poglobile razumevanje Pavčkove lirike in prispevale k dodatnemu razkritju vsestranskosti in večpomenskosti njegove poezije.

1. O Bogu

1.1. Občutje svetega

Občutje svetega je posebno občutje, ki je od vseh živih bitij dosegljivo samo človeku. To je občutje numinoznega kot to izkustvo opredeljuje Rudolf Otto v svoji knjigi *Sveto*⁶. To občutje v človeku vzbuja poleg občudovanja in očaranosti (lat. *fascinans*) tudi občutje skrivnostnosti (lat. *mysterium*) ob nedosegljivi drugačnosti (tistega drugega), ob čemer ostane človek nem, brez besed, v molku in tišini.

Tretja sestavina numinoznega po Ottu je občutje vznemirjenja in groze (lat. *tremendum*) pred neskončno močjo »tistega drugega«, pred katero se človek počuti neskončno majhnega, nemočnega in odvisnega.

Človek je poskušal od nekdanj »tistemu drugemu« (fascinantnemu, misterioznemu in grozljivo nadmočnemu) dajati imena in opisovati njegove lastnosti v smislu božanstev in Boga, v smislu imanence ali transcendence in absolutnega. Po Splošnem religijskem leksikonu lahko transcendenco pri monoteističnih religijah (judovstvo, krščanstvo, islam) opredelimo kot »vse, kar je onkraj tega sveta, predvsem Bog, ki je transcendenten ali onstran sveta, saj ni imanentno počelo v bitjih, temveč njihov stvarnik«⁷. Iz istega vira lahko razložimo pojem absolutno, kot najvišje ali prvo božansko bitje, v nasprotju z vsemi drugimi (nižjimi božanstvi, duhovi in ljudmi), ki so pogojna in omejena, skratka »kontingentna.«⁸

Človekova predstava o Bogu torej temelji na občutju svetega ob začudenju in občudovanju čudovitih čudes, ki jih človek začuti kot neko izjemno doživetje in hkrati kot nekaj nedoumljivega, nedostopnega človekovemu umu, bližje slutnji ali intuiciji.

⁶Rudolf Otto, *Das Heilige* (1917);prev.Tomo Virk in Brane Senegačnik, *Sveto: o iracionalnem v ideji božjega in njegovem razmerju do racionalnega* (Ljubljana: Nova revija. 1993).

⁷ Adalbert Rebić,gl.ur., *Opći religijski leksikon* (Zagreb:Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2002); Drago Bajt in Marta Kocjan-Barle, slov.ur., *Splošni religijski leksikon* (Ljubljana: Modrijan, 2007), 1266.

⁸ Adalbert Rebić,gl.ur., *Opći religijski leksikon*, Drago Bajt in Marta Kocjan-Barle, slov.ur., *Splošni religijski leksikon*,7

Ljudje, posebno umetniki in duhovni ljudje, ga uzrejo z nekimi notranjimi očmi, a se vendar ne morejo izreči ali gre za bitje ali stvar, energijo ali povsem neznano, novo silo, ki je od nekdanj brezčasna in večna in sega preko nas kot minljivih bitij ter je ne moremo dojeti, ker nimamo vgrajenih ustreznih zaznavnih instrumentov - čutnih ali miselno spoznavnih. Pravi čudež je, da človek kot minljivo bitje pozna pojem večnost, ki je ne moremo ozavestiti drugače kot najbolj skrajno nasprotje trenutka. Podobno velja za pojem nič, ki ga samega po sebi ne moremo zaznati in si ga le miselno predstavljamo kot odsotnost vsega bivajočega.

Človek je na podlagi občutja svetega, ki temelji na skrivnostnosti, občudovanju in strahospoštovanju »tistega drugega«, začel iskati odgovor na vprašanje o Njem, kakšen je, kakšne lastnosti ima, in kakšno vlogo oziroma moč ima v človekovem življenju.

Če pogledamo še ugotovitve raznih zgodovinskih virov o nastajanju pojma o božanskem bitju, lahko sledimo pojmovanju Boga skozi čas.

1.2. Biblijski Bog Stare zaveze

Približno 2000 let pr. Kr. se je začela oblikovati predstava o enem samem Bogu, ki je edini pravi Bog. Začetnik te monoteistične religije je bil Abraham, ki se je okoli 2000 let pr. Kr. s svojim plemenom iz Mezopotamije preselil v Kanaan.

Za opredelitev tega monoteističnega Boga moramo pisne vire poiskati v Svetem pismu v Stari zavezi. Zato je najpomembnejša Geneza, (po grškem in latinskem imenu Genesis, kar pomeni Nastanek ali Rojstvo), prva knjiga od petih Mojzesovih knjig. Geneza opisuje nastanek neba in zemlje ter človeka in drugih živih bitij.

Geneza se začne z naslednjim stavkom: »V začetku je Bog ustvaril nebo in zemljo.« (1Mz 1,1). Nato je Bog ustvarjal še: svetlobo (dan), temo (noč), obok sredi voda (nebo), vode pod nebom (morje), rastlinje in drevje, dve veliki luči na nebu (sonce, luna) in zvezde, vodne (morske) živali in ptice, kopenska živa bitja (živino, laznino in zveri), človeka (moškega in žensko - po svoji podobi).

Bog je začel ustvarjati tako, da je rekel bodi to in ono... Po tem je videl, da je dobro. Nato je blagoslovil prve dva človeka in z njima govoril. Naročil jima je, naj se množita,

naj gospodujeta ribam, pticam in vsem kopenskim živalim in naj jesta zelenje s semenom in sadje, ki nosi seme.

Iz tega odlomka ne izvemo, kako je nastal Bog ali kaj se je dogajalo, preden je začel ustvarjati, niti kako si ga lahko predstavljamo. Enostavno je, tam je in vse drugo se začinja z njim. Njegovo ustvarjanje neba in zemlje je opisano v skladu s človeškim doživetjem: Bog govori, gleda, ocenjuje, je zadovoljen, komunicira s človekom in mu daje navodila. In potem sedmi dan še počiva. Ima torej vse človeške lastnosti, ki jih ljudje sprejemamo in razumemo.

Bog ima podobne človeške lastnosti tudi v drugem delu Prve Mojzesove knjige. Seveda ima tudi lastnosti, ki človeka močno prekašajo. To lahko sklepamo iz njegovega pogovora z Abrahamom.

»Ko je Bog nehal govoriti z njim, se je vzdignil od Abrahama.« (1Mz 17,22) Torej se je dvignil nad Abrahama, ker je Bog pač vzvišen po naravi. Citat nakazuje, da Bog prihaja iz višav, z neba, kar je za človeka tedaj predstavljalo tisto nedosegljivo, onkraj, transcendentno, kjer je ali prebiva Bog.

Bog se je v Genezi ali Prvi Mojzesovi knjigi še večkrat pogovarjal ali prikazal izbranim posameznikom.

V Drugi Mojzesovi knjigi se Bog oglasi Mojzesu iz sredine gorečega grma. Bog se predstavi kot Bog Abrahamov, Bog Izakov in Bog Jakobov. Mojzes pa ne more opisati obličja Boga, ker ga ni videl, kajti bal se je gledati Boga in si je raje zakril obraz (2Mz 3,6).

Skratka, nikjer ni opisa zunanosti boga. Poročevalci predvsem opisujejo njegove izrečene besede in zunanje znake božje prisotnosti (trije popotniki, lestev v nebo do Boga, nočni dvoboj z neznancem - Bogom, goreči grm, ognjeni in oblačni steber, dim in ogenj na Sinajski gori, temni oblak in požirajoč ogenj na vrhu gore).

Fizično najbližje so bili Izraelci Bogu na Sinajski ali Božji gori. »Nato so šli Mojzes, Aron, Nadab in Alihu ter sedemdeset izmed Izraelovih starešin na goro. In videli so Izraelovega Boga; pod njegovimi nogami je bil nekakšen tlak iz safirja, tako čist kot samo nebo. In ni iztegnil roke zoper odličnike Izraelovih sinov; zrli so Boga, jedli so in pili.« (2Mz 24,8-11).

Mojzesu se še posebej prikaže v shodnem šotoru Izraelcev: »Gospod pa je govoril z Mojzesom iz obličja v obličje, kakor govori človek s svojim prijateljem.« (Mz 2 - 33, 11).

Zanimiv je tudi opis Boga, kakor se je predstavil preroku Eliji na božji gori Horeb. (Sinaj, gl. opomba iz 2Mz 3,1).

»In glej, Gospod je šel mimo, velik in silen vihar, ki kruši gore in lomi skale, je bil pred Gospodom; a Gospod ni bil v viharju. Za viharjem je bil potres; a Gospod ni bil v potresu. In za potresom ogenj; a Gospod ni bil v ognju. Za ognjem glas rahlega šepeta.« (1Kr 19,11-12). In Božji glas iz tega šepeta ga je nagovoril.

Iz dosedanjega navajanja opisov Boga v Svetem pismu je razvidno, da Boga ni bilo mogoče videti, ampak le slišati njegov glas in doživljati njegova dejanja. Izraelskemu Bogu se namreč pripisujejo vsa pomembna dejanja v zgodovini človeštva in tega ljudstva:

- ustvaril je nebo in zemljo, vodo in vsa živa bitja, posebej moža in ženo
- oba je izgnal iz raja zaradi greha, in ju kaznoval z bolečino in smrtnostjo
- z ljudmi je sklenil zavezo preko izjemnih posameznikov (Noetom, Abrahamom, Izakom, Jakobom, Mojzesom in drugimi)
- Jakoba je preimenoval v Izraela in z njegovimi dvanajstimi sinovi ustvaril močno izraelsko ljudstvo
- izbral je Mojzesa za preroka
- omogočil je varen izhod izraelskega ljudstva iz faraonove dežele v Egiptu
- na Sinaju je z njimi sklenil zavezo in jim preko Mojzesa podelil deset zapovedi in na stotine pravil za urejeno življenje v družbi in bogoslužju
- Izraelce je pod vodstvom Mojzesa in Jozueta pripeljal v obljubljeni deželo Kanaan.

Iz Svetega pisma, Stara zaveza tudi zvemo za nekaj karakternih lastnosti Boga:

je lahko jezen in ljubosumen, vztrajen, milostljiv, zaščitniški, pomaga v boju s sovražnikom.

Boga ne moremo videti, lahko ga le slišimo in občutimo njegova dejanja. Tako pravi Sveto pismo v Stari zavezi.

1.3. Krščanski Bog Nove zaveze.

V Svetem pismu Nove zaveze je opisan Bog, ki se je ljudem razodel preko svojega učlovečenega Sina, Jezusa Kristusa, ki skupaj z Očetom in Sv. Duhom predstavlja enega, troedinega Boga kristjanov, to je katolikov, pravoslavcev in protestantov. Bog se pokaže ljudem v človeški podobi, živi med njimi, se pogovarja, jih uči in dela dobra dela in čudeže. Ljudem pokaže možnost spreobrnjenja, približevanje božjega kraljestva, v medsebojnih odnosih pridiga ljubezen in sočutje, nenasilje in solidarnost. S svojim življenjem in smrtjo na križu zagotovi ljudem možnost izhoda iz grehov, možnost odpuščanja in vzbudi upanje na večno življenje po smrti. Ljudje spoznajo Kristusovo božansko naravo šele po njegovi smrti in še pričakujejo njegovo vrnitev, veliko sodbo in vstajenje po smrti. Bil je človek z vsemi človeškimi lastnostmi, a hkrati tudi božja oseba. Razodel se je iz transcendence in približal ljudem. Dal se jim je spoznati v obliki in na način, ki je dostopen človekovi spoznavni zmožnosti. Imenujejo ga tudi osebni Bog. Je človekov prijatelj in sogovornik, z vsemi Božjimi lastnostmi. Opredeljujejo ga različne institucije in znani posamezniki, med drugimi:

1. Katekizem katoliške Cerkve:⁹

- Bog je izvor in cilj vesoljstva (čl. 32).
- Bog je neka realnost, ki je prvi vzrok in poslednji cilj vsega » in ki ga vsi imenujejo Bog« (čl. 34).
- Bog je tisti, ki presega vsa ustvarjena bitja (čl. 42).
- Bog je naš Stvarnik in Gospod (čl. 47).

⁹ *Katekizem katoliške Cerkve*(Ljubljana: Slovenska škofovska konferenca, 1993), 28,29, 31.

2. Znani ljudje, misleci in cerkveni predstavniki:

- Sveti Avguštin iz Hipona (354-430): »Velik si, Gospod, in hvale velike vreden; velika je tvoja moč in tvoji modrosti ni mere.« In še...»Tvoja je večnost, Gospod!... Gospodu, svojemu Bogu, zakaj dober si in na veke traja tvoje usmiljenje.«¹⁰
- Sveti Tomaž Akvinski (1225-1274): «O Bogu ne moremo dojeti, kaj je, temveč le, kaj ni, ter v kakšnem odnosu so do njega druge stvari.»¹¹ In še: »V tem življenju bistva Boga ne moremo spoznati samega po sebi, pač pa ga spoznavamo, kakor se razodeva v popolnosti stvaritev.«¹²
- Blaise Pascal (1623-1662):«... Bog Abrahamov, Bog Izakov, Bog Jakobov... Gotovost. Doživetje. Veselje.Mir... Bog Jezusa Kristusa... Pravični Oče... Edini pravi Bog.»¹³
- Edith Stein, svetnica (1891-1942) o Bogu pravi: »Predmeta vere ne vidimo. Čeprav pa je neviden in ni dostopen nobenemu od čutov, nam je vendarle neposredno navzoč; dotika se nas; drži nas in nam omogoča, da se ga držimo.«¹⁴

¹⁰ Avguštin. *Izpovedi*. Prev. Anton Sovre. Celje: Mohorjeva družba, 2003. Izvirnik, Confessiones. Citirano po prevodu, 243.

¹¹ Sveti Tomaž Akvinski. *Razum in vera*. Izbral Josef Pieper. Prev. Gregor Pobežin. Celje: Celjska Mohorjeva družba: Društvo Mohorjeva družba, 2012. Izvirnik, Ratio et fides. Citirano iz *Summa contra gentiles*, 1,30, po prevodu, 183.

¹² Sveti Tomaž Akvinski. *Razum in vera*. Izbral Josef Pieper. Prev. Gregor Pobežin. Celje: Celjska Mohorjeva družba: Društvo Mohorjeva družba, 2012. Izvirnik, Ratio et fides. Citirano iz *Summa I*, 13.2.3, po prevodu, 183.

¹³ Blaise Pascal. *Misli*. Prev. Janez Zupet. Celje: Mohorjeva družba, 1999. Izvirnik, Pensees. Citirano po prevodu, 197.

¹⁴ Edith Stein. *Od končnega k večnemu: misli za vsak dan*. Prev. Zmaga Kumer. Sora: Karmeličanski samostan, 2006. Izvirnik, Vom Endlichen zum Ewigen, Gedanken für jeden Tag. Citirano po prevodu, 64.

2. O LIRIKI

Najprej gre za spraševanje o umetnosti, nato še posebej o poeziji in liriki.

Umetnost je celota človekovih dejavnosti, s katerimi izraža svoja estetska doživetja.

Izrazna sredstva in oblike umetnosti se delijo na književnost, glasbo, ples in likovno umetnost. Estetska doživetja so občutki in misli, ki nastajajo ob človekovem srečevanju z lepoto ali harmonijo v naravi, v drugih bitjih in v samem sebi. Lepota človeka prevzame, in vzbuja v njem občutja občudovanja in skrivnostnosti. S tem se že približuje občutju svetega in pojavljajo se podobna vprašanja: kdo je ustvaril vso to čudovito naravo, vključno z živimi bitji in zakaj. Vsekakor so nekateri ljudje bolj nadarjeni za umetnost kot drugi ljudje. Imajo več prirojenih ali pridobljenih čutnih in miselnih instrumentov, s katerimi intenzivneje in kvalitetnejše opazujejo svoje okolje, osebe in predmete ter njihova medsebojna razmerja. Svoja opažanja in ugotovitve znajo spretnije kot drugi izraziti z besedo, glasbo, gibom ali sliko (kompozicijo in barvami).

Ker se s svojimi vprašanji o nastanku in namenu vsega, kar je okoli nas in v nas dotikajo tudi religioznih vprašanj o bogu in stvarniku, sta umetnost in religija od vseh začetkov iskali odgovore na enaka ali vsaj podobna vprašanja in se z odgovori dopolnjevali. Brez umetnikov ne bi bila religiozna občutja tako obsežno in slikovito opisana z besedo in upodobljena z gibom, kipom ali sliko. Zaradi medsebojne bližine in dopolnjevanja obeh dejavnosti je marsikateri umetnik tudi postal strasten iskalec Boga in marsikateri duhovnik izjemo ustvarjal en pisatelj, pesnik ali slikar.

Ko govorimo o poeziji kot delu umetnosti, se tudi sprašujemo, kaj je poezija oziroma pesništvo. Suhoparna opredelitev bi bila, da je to človekova dejavnost, ki proizvaja pesmi. To so kratka ali daljša besedila, ki opisujejo pesnikov pogled na svet okoli sebe in sebi, vključno z njegovim doživljanjem vseh vrst občutkov in miselnih dognanj. V teh besedilih pesnik uporablja pesniški jezik, ki je v primerjavi z vsakdanjim jezikom za sporazumevanja veliko bolj vznesen, celo dvoumen in poln domišljije, napolnjen z besedno igro in preigravanjem pomenskih variant, lahko poučen ali tudi igriv, simboličen, inovativen itd. Skratka, pesniški jezik je tisti, ki bralca prevzame tako, da si misli: »tako lepo je povedano, da sem očaran« ali »to je tisto, kar sem sam mislil

ali občutil, samo jaz ne znam tega tako lepo izraziti« ali »tako me je zgodba vlekla, da sem celo noč bral, ker nisem mogel nehati«, itd. Važno je, da besedilo - pesem prinaša bralcu zven in pomen, o čemer za slovenski pesniški jezik govori študija Borisa A. Novaka.

Po njegovem ugotavljanju je kompleksen smisel in sporočilo pesniških besedil zgrajen iz zvena (ritmike in evfonije: glasovne figure, rime, aliteracije, asonance, itd.) in pomena (semantike).

To pomeni, da »v poeziji zven besede pomeni in pomen zveni.«¹⁵ Namreč pesem prepoznamo kot pesem po njenem zvenu oziroma kako nam zvenijo besede v vrsticah, vključno z ritmom. Hkrati pesem prepoznamo kot pesem po pomenu, sporočilu, ki zveni iz besed in vrstic pesmi takrat, ko pesem zveni oziroma poje. In to prepoznavanje besedila kot pesmi po zvenu in pomenu se pri pesniku in pri bralcu po V. Truhlarju dogaja v človekovem eksistenčnem jedru, to je človekovem doživljajskem dnu.

Če pogledamo pri štirih slovenskih pesnikih, kakšen je njihov odgovor na vprašanje: kaj je poezija?, bomo našli naslednje odgovore iz njihove skupne pesniške zbirke *Pesmi štirih*.¹⁶

1. Kajetan Kovič: »Lahko si je zamisliti, toda teže je odgovoriti in nemogoče je povedati.«

2. Ciril Zlobec: Dvoje strasti: ljubezen in pesem. In dodaja, da je to le delen odgovor, kajti poezija ostaja skrivnostna do konca.

¹⁵Boris Novak. *Zven in pomen: študije o slovenskem pesniškem jeziku* (Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni inštitut Filozofske fakultete, 2005),7.

¹⁶Kajetan Kovič, Ciril Zlobec, Janez Menart in Tone Pavček, *Pesmi štirih* (Ljubljana: Slovenski knjižni zavod, 1953), 6, 38, 72, 104.

3. Janez Menart: »Poezija je blede odblesk tistega, kar vsakdo čuti, a ne zna nihče povedati... Zato je pesem pogostoma le približno tisto, kar je hotel povedati pesnik, in je pretežno le vzgib za sprostitev in usmerjanje bralčevega notranjega življenja.«

4. Tone Pavček: »Iskal sem odgovor, kaj je poezija? - in ga nisem našel. Vem le to, da je vsak človek nekje pesnik... tisto »nekje«, človek in čas in svet pa je morda poezija.« In dodaja, da si želi le, da bi njegove pesmi same odgovorile, če so prava poezija.

Če na kratko povzamemo, ugotovimo naslednje: opredeliti poezijo je težko (Kovič), potrebna je strast in ljubezen za odkrivanje njene skrivnosti (Zlobec), poezija pa tudi ni jasna slika, je le blede odblesk našega notranjega življenja (Menart) in v vsakem človeku je poezija, tam »nekje« (Pavček). Tako smo spet pri Truhlarju, ki pravi, da je poezija pravzaprav tisto, kar se dogaja oziroma kar doživljamo v človekovem eksistenčnem jedru, to je človekovem doživljajskem dnu.

Tu je na koncu vedno treba iskati odgovor, tukaj bliže srca, v tisti posebni človekovi kamrici v hiši svojega življenja, kot piše Cankar¹⁷, kjer bivamo goli in sami pred absolutno resnico in ljubeznijo.

¹⁷ Ivan Cankar, *Podobe iz življenja in sanj. Črtica: Zaklenjena kamrica* (Ljubljana: Mladinska knjiga, 1989), 482-484

3. BOG V LIRIKI TONETA PAVČKA

3.1. Tone Pavček- človek in pesnik

Do sedaj smo poskušali opredeliti Boga in poezijo. Prav je, da poskušamo na kratko predstaviti Toneta Pavčka kot človeka in pesnika.

Rojen je bil na Dolenjskem konec leta 1928. To je bil čas med obema svetovnima vojnama in pokrajina s pretežno kmečkim prebivalstvom. Pavčkova življenjska pot je bila taka, da ga je nekako vodila v pesniško ustvarjanje. Pesnik je človek, ki je sposoben pesniškega navdiha in mu je ustvarjanje z besedami, pomenom in zvenom besede, deloma prirojeno in deloma pridobljeno. Zato mora imeti v sebi ustrezne pesniške instrumente, ki so v temelju sicer prirojeni, se pa v življenju tudi dodatno razvijajo. Pesniški instrumenti so občutek za jezik, njegove pomenske, oblikovne in ritmične posebnosti, še posebej rime in zvočnost vsake besede. Iz posameznih delov biografije Toneta Pavčka že moremo sklepati o njegovi naklonjenosti in dovzetnosti za pesniško ustvarjanje.

Rojen je bil v poetični pokrajini Dolenjske. Po rojstvu je zaradi šibkega telesa komaj ostal pri življenju. Kot otrok je imel rad naravo in bil je radoveden. Njegova sestra Marija se ga spominja : »Že kot otrok je rimal, veliko je bral. V tem je podoben mami«.¹⁸

Živel je v revni družini, navajen skromnosti. Očeta je malo videl, ker je oče delal v Ljubljani. Mati je delala cele dneve na Dolenjskem in tudi Tone je moral delati, a je še vedno ostajal sam. Morda je to dobro za razvoj ustvarjalne domišljije. Sam pesnik se takole spominja svoje otroške osamljenosti: »Kot šibkega dečka me vrstniki niso marali. Izrivali so me. To me je zaznamovalo za celo življenje, saj sem vedno, tudi ko sem bil predsednik Društva pisateljev, skušal biti pozoren na tiste, ki so bili izrinjeni ali na robu«.¹⁸

¹⁸ Barbara Goršič, ur., *Vsak človek je svet zase: šolski projekt 2012/2013* (Mirna peč: Osnovna šola Toneta Pavčka, 2013), 49.

¹⁹ Božo Rustja, *Tone Pavček – gost meseca 02/1998*, Revija Ognjišče, <http://www.revija.ognjisce.si/revija-ognjisce/63.gost-meseca/2418-tone-pavcek> (pridobljeno 2. aprila 2016), 1

V Ljubljani je hodil v osnovno šolo od osmega do dvanajstega leta starosti. Bil je med tujimi ljudmi in v internatu pri nunah. Kakšna razlika med podeželskim Šentjurjem in mestno Ljubljano! Kakšne bogate izkušnje za otroško dušo! Pesnik je povedal v intervju za Revijo Ognjišče leta 1998, da je bil za sestre redovnice »težak« primer in ga niso več marale v Marijanišču. »Stavek, ki ga je ravnatelj dejal očetu: »Častite sestre fanta ne priporočajo,« so ga tako razjezile, da mi je dal krepko zaušnico, ko sva prišla iz pisarne. Njegovo nejevoljo je opazil p. Roman Tominec, ki je dejal:« Če ga nikjer nočejo, ga bomo pa mi vzeli«. In tako sem pristal v frančiškanskem konviktu».²⁰

Ko se je začela druga svetovna vojna, je bil star dvanajst let; ko se je končala, je bil star sedemnajst let. Medvojna leta je preživel doma na Dolenjskem. Doživel je vojne tegobe in smrt partizana od blizu. Ta bližja in nasilna smrt ga je po lastnem pripovedovanju v intervjuju za Revijo Ognjišče tako presunila, da je v njegovi smrti začutil tudi svojo smrt in se je skrtil na kozolec ter napisal pesem.

Po koncu vojne leta 1945 je v Ljubljani dokončal klasično gimnazijo, maturiral in se vpisal na pravno fakulteto, kjer je diplomiral leta 1954. To so bila leta, ko se je intenzivneje ukvarjal s pisanjem pesmi. Prvo pesem je devetnajstleten objavil v Mladinski reviji leta 1947 (Sonet Ivanu Cankarju).

Ko je bil Tone Pavček star petindvajset let, je skupaj s pesniškimi prijatelji Kovičem, Zlobcem in Menartom izdal prvo pesniški zbirko Pesmi štirih leta 1953. S tem so se vsi štirje pesniki uveljavili kot predstavniki novoromantično usmerjenega povojnega intimističnega pesništva.

V tej prvi zbirki se Pavček intenzivno ukvarja s svojo kmečko Dolenjsko in opredeljuje svoj odnos do nje. Njegova zemlja ni samo njiva, ki jo bo oral in sejal, ampak je mati narava, ki bo bogato obrodila za vse ljudi: žive, mrtve, osamljene, bolne, hrepeneče.

Narava ni pojmovana samo materialistično, ampak odigrava vlogo ljubeče matere, ki bo poskrbela za svoje otroke, jih varovala in prehranjevala. V teh mladostnih pesmih Boga izrecno ne najdemo, je pa posredno prisoten v naravi in človeku kot božjih stvaritvah.

²⁰Božo Rustja, *Tone Pavček – gost meseca 02/1998*, Revija Ognjišče, <http://www.revija.ognjisce.si/revija-ognjisce/63.gost-meseca/2418-tone-pavcek> (pridobljeno 2. aprila 2016),1

Pavček je bil od leta 1955 dve leti novinar pri Ljubljanskem dnevniku in nato a petnajst let novinar in urednik na RTV Slovenija. Vmes je bil hkrati štiri leta ravnatelj Mladinskega gledališča v Ljubljani. Od leta 1972 do upokojitve leta 1990 je bil glavni urednik v Cankarjevi založbi. Vmes je bil štiri leta predsednik Društva slovenskih pisateljev in poslanec v slovenski skupščini.

Leta 1989 je na množičnem zborovanju na Kongresnem trgu v Ljubljani prebral Majniško deklaracijo, ki je bila pomemben korak na poti k osamosvojitvi slovenskega naroda in k ustanovitvi neodvisne države Slovenije. O tem je Pavček sam potegnil zanimivo primerjavo v njegovem intervjuju za Revijo Ognjišče (1998), ko je dejal:

»Spominjam se, da sem večkrat ministriral znanemu politiku Korošču, avtorju prve majniške izjave. Zato se je spodobilo, da sem jaz, njegov ministrant, prebral pred frančiškansko cerkvijo drugo majniško izjavo, ki je napovedovala samostojnost Slovenije«.²¹

Leta 1996 ga je UNICEF imenoval za ambasadorja te svetovne humanitarne organizacije.

Od leta 2001 je bil dosmrtni član Slovenske akademije znanosti in umetnosti.

Bil je tudi vinski vitez, častni občan Novega mesta, Občine Mirna Peč in od leta 2007 Mestne občine Ljubljana.

Bil je priljubljen gost literarnih večerov in drugih kulturnih srečanj.

Bil je pesnik, esejist in prevajalec ter dobitnik vrste literarnih nagrad (Levstikove, Trdinove, Prešernove, Sovretove, Kajuhove, Veronikine, Zmajeve, večernice) in državnega zlatega reda za zasluge Republike Slovenije (2009).

Leta 2011 je bil pokopan z vojaškimi častmi na Žalah v Ljubljani.

²¹Božo Rustja, *Tone Pavček – gost meseca 02/1998*, Revija Ognjišče, <http://www.revija.ognjisce.si/revija-ognjisce/63.gost-meseca/2418-tone-pavcek> (pridobljeno 2. aprila 2016),1

V Literarnem Atlasu Ljubljane, ki opisuje zgode in nezgode 94 slovenskih književnikov v Ljubljani, lahko preberemo: » Nekaj dni po pogrebu je dr. Kovač izpolnil obljubo, ki jo je dal Pavčku, tako, da je zanj daroval posebej napovedano mašo zadušnico v frančiškanski cerkvi pri Tromostovju ...

Med mašo s slovesno orgelsko glasbo so prebrali Pavčkovi pesmi Moji patri in Vinogradnik...Dr. Kovač je med obredom večkrat obudil spomine na pokojnika, posebno občuteno pa v govoru, ki je mnoge navzoče ganil.«²²

Pavčkova prošnja za mašo dokazuje, da je imel pristne odnose s frančiškani že od njegovega šolanja dalje in da jih je cenil. Hkrati ta pesnikova poteza kaže na njegov pozitiven odnos do krščanskega Boga in vere.

²² Marjan Dolgan, *Literarni atlas Ljubljane: zgode in nezgode 94 slovenskih književnikov v Ljubljani* (Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2014), 155.

3.2. Iskanje Boga v samostojnih pesniških zbirkah Toneta Pavčka

3.2.1. Sanje živijo dalje

Pet let po zbirki *Pesmi štirih* je Pavček leta 1958 izdal prvo samostojno zbirko z naslovom **Sanje živijo dalje**. V njej so vse pesmi razen dveh pesmi (*Banalne štorije* in *Pojdem na ravno polje*) iz prve zbirke. Pesnik je bil star trideset let in je istega leta zamenjal delovno mesto novinarja pri Ljubljanskem dnevniku in Ljudski pravici za novinarsko - uredniško delovno mesto na RTV Slovenija. To leto se mu je 21. marca rodil sin Marko.

Zbirka *Sanje živijo dalje* (SŽD) se začne s pesmijo Po polju (SŽD,5), po katerem »hodita žalost in skrb.« Pa tudi bolezen, otožnost in umiranje so napolnili »mrtvi jesenski čas« in zato je njegovo srce in duša vznemirjena in zbegana. Idealiziran pogled na naravo in življenje se dopolnjuje s priznavanjem realnosti.

Ne gre samo za ugotavljanje in priznavanje človekove minljivosti v tem svetu, niti samo na pristajanje vdanega čakanja na konec, ampak si lahko z umetniškim ustvarjanjem obogatiš življenje. In če si s pesmijo **obogatiš** življenje, to lahko pomeni bližati se Bogu, kar naj bi predstavljalo posebno milost in pravo **bogastvo** za vsakega človeka. Tako je Bog skrit v tej Pavčkovi pesmi, skrit, a mu je blizu. Zato pesnik konec koncev lahko sprejema kruto realnost iz svojega človeškega življenja, pa kljub temu ga minljivost življenja in vsakdanje tegobe ne podrejo, ker sanje živijo dalje (naslov cele zbirke).

V nadaljevanju je zbirka razdeljena na štiri poglavja ali cikle z naslovi: **Kaktus brez cveta, Moja lepa dolina, Spuščene zapornice, Dan naš vsakdanji**.

Cikel **Kaktus brez cveta**: pesmi govorijo o naravi, zemlji, sanjajočih gričih, cvetoči ajdi, cvetoči jablani, pa tudi o kaktusu s trnjem, ki ga je usoda vsadila vanj.

Novo tematiko odpirata pesmi Beli golobi in Beli nevesti, ki govorita o pesnikovem in obče človeškem hrepenenju.

V Belih golobih (SŽD,14) gre za hrepenenje, ki nastane ob soočenju trde stvarnosti in idiličnih sanj, kot neuresničena želja, da bi se sanje uresničile. Uresničitev njegovih sanj in upanja bi prineslo vanj »ubranost, preprostost in mir.« Tako stanje bi bilo božansko in želja po božanskem je pravzaprav želja po stiku z Bogom.

V Beli nevesti (SŽD,19) gre za hrepenenje in sanje »o zvezdah in beli nevesti, ki od nikogar drugega ni«. Gre za željo po odhodu (eksodusu) od »trdih besed, ki bolijo« v »široki, neznani kraj«, kjer »vse besede kot potok zvenijo.« In v tem neznanim kraju si želi leči na zemljo, »neskončno ponižan, brezmejno vdan.« To stanje si lahko predstavljamo kot zlitje človekove duše z vesoljem, z Bogom, kajti le ob njem se človek počuti neskončno majhnega in brezmejno pripadnega. Gre za zlitje človekove duše z Enim v eno, z Bogom, ki je tudi tukaj skrit v pesnikovem hrepenenju.

Cikel **Moja lepa dolina**: pesnik ugotavlja, da »zemlja se ni spremenila, le mi nismo več isti...« V uvodu poglavja ponovno objavi pesem Pojdem na ravno polje(SŽD,25) iz zbirke *Pesmi štirih*, 1953. Iz pesmi veje pesnikova čustvena navezanost na svojo rodno Dolenjsko, na svoj rojstni kraj, kjer so pisana polja kot pesmi, samotne ozke poti kot verzi, kjer so ljudje široki in dobri, kjer je življenje isti zaključen krog od rojstva do smrti:

»dokler v grob ne pospremijo kmeta / vaščani in zemlja in Bog«.

Pri tem je Bog omenjen kot eden od pogrebcev, nič posebnega, saj smrt »nič ne menja«. Ostanje hiše, polje, delo, kruh, prastare podobe na steni, večno enake skrbi. Pesnik pravi, da »ljudje smo vsi... po malem kakor kmetje, ki v njih še po pozebi up živi...«. Tudi po smrti se življenje nadaljuje. In Pavček to staro kmečko (človeško) modrost enostavno in lepo zapiše v verzih:

»Kadar kdo umre,
v mislih le imej,
da življenje gre
svojo pot naprej«.

In na kmetih je smrt nekaj vsakdanjega, sestavni del življenja, ki se dogaja v vaški skupnosti. Ljudje prihajajo v mrliško sobo k mrliču, pri njem bedijo, pojejo, se pogovarjajo o njem, molijo... V mestih je smrt in pogreb bolj zasebne narave, običajno v ožjem krogu sorodnikov. Podobno je z Bogom. Njegova prisotnost na vasi je bolj javnega značaja, v mestih bolj zasebnega značaja.

Je pa morda tudi v tem poglavju Bog skrit v simbolnem pomenu doline v pesmi Dolina, (SŽD,41), kamor pesnik hodi vsak dan pod drevje sedet: »gledat oblake, iskat domovino

in neki lepši svet.«. Torej je ta pesniška dolina le prispodoba obljubljenе dežele, ki jo od Izraelcev dalje iščejo ljudje celega sveta. In ki morda od daleč spominja na človekovo predstavo o božjem kraljestvu...

Cikel **Spuščene zapornice**: simbolizirajo tisto točko v življenju človeka, ko pride do svojih meja, ko ne more več naprej. Pred zapornicami se pač mora ustaviti. To je kraj, kjer je življenje »potonilo nekam na skrajni ogon sveta«, kjer je večen molk, saj je življenje »pot, ki k neizbežnemu koncu drži.« (pesem Žalostinke, SŽD,49).

Cikel **Dan naš vsakdanji**: V ljudeh umirajo sanje vsak dan. Vendar pesnik ne obupuje, sam sebi in vsem nam dopoveduje, da je treba polno živeti do zadnjega trenutka (pesem Živeti, SŽD,64-65), iti in biti z »vetrom nemira v jadrih«, živeti, čeprav pasti prvič in drugič itd., skratka živeti, dokler ne prideš do praga teme, to je, pred smrt »kot obstreljena žival«... In čeprav je človek sam na svetu, v množici sebi enakih, bo vedno zmagovalo človekovo srce, široko odpro, brez dvomov in z vero. To pa ne more biti drugega kot vera v smisel življenja, vera v nekaj presežnega in absolutnega, kar nas določa v tem življenju, to pa je konec koncev tudi vera v Boga. Pavček ga izrecno ne omenja, ga pa v njegovih verzih začutimo.

3.2.2. Ujeti ocean

Po letu 1958, ko je Pavček izdal svojo prvo samostojno pesniško zbirko *Sanje živijo dalje*, je pesnik sanjal dalje in pripravljал pesmi za novo pesniško zbirko **Ujeti ocean**, ki je izšla leta 1964, šest let po prejšnji.

Pavčkova druga samostojna pesniška zbirka za odrasle *Ujeti ocean*(UJO) je izšla, ko je bil avtor star šestintrideset let. Razen pesmi *Prošnja* iz predhodne zbirke je objavil same nove pesmi. Tudi v tej zbirki je ena pesem uvodna (Tovariška pesem, (UJO,5), nato pa sledijo štiri poglavja oziroma cikli z naslovi: **Spomin na zemljo, Morje, Gluhonemi in Ujetost**.

Pesmi prvih dveh ciklov (**Spomin na zemljo, Morje**) očitno govorijo o naravi, predvsem o Dolenjski in o morju.

Pesmi drugih dveh ciklov (**Gluhonemi, Ujetost**) govorijo o pesnikovih razmišljanjih, njegovih notranjih občutjih in dojemanju sveta okoli njega. Izrazi v povezavi z Bogom ali božanskimi bitji se pojavijo le nekajkrat in še to v prenesenem pomenu kot:

a) »Daj pesmi, daj pesmi, lavo plodnih besed...« v pesmi Molitev (UJO,9), kjer je molitev naslovljena na zemljo, iz katere vse raste in se čez čas vse vanjo tudi vrača. Zemlja je močnejša od vse rasti, saj vse, kar je iz nje zraslo, zemlja spet jemlje nazaj vase, neodvisno od volje te rasti. Zato pesnik zemljo pojmuje kot božanstvo, saj pesnik verjame, da zemlja lahko usliši njegovo prošnjo za plodnost, za pesniški navdih, za rast pesmi in besed...

b) »in o otrocih, kuštravih angelih...« v pesmi Preplah (UJO,10)

c) »Moj Bog, kako lep je svet...« in »zemlja - sveta žival.« v pesmi Pomladna (UJO,11), kjer gre ponovno za preimenovanje zemlje v sveto žival – božanstvo. Zanimivo je, da je vzklík »Moj Bog« le ostanek tradicionalne krščanske verske vzgoje, s katerim se Boga kliče za pričo in s tem poudarja lepoto tega sveta.

3.2.3. Zapisi

Po letu 1964 je Pavček sicer pesniško ustvarjal, ni pa osem let izdal nobene nove knjige svojih poezij do leta 1972, ko izide pesniška zbirka **Zapisi**. Pesnik je tega leta dopolnil štiriinštirideset let življenja in iz RTV Slovenija se je prežaposlil v Cankarjevo založbo kot odgovorni urednik, kjer je ostal do svoje upokojitve leta 1990.

Zapisi (ZAP) so razdeljeni v pet poglavij oziroma ciklov z naslovi: **O sebi, O smrti, O zemlji, O igrah, Za sina**.

O sebi: gre za cikel enajstih pesmi, ki so vse brez posamičnih naslovov. V uvodni pesmi brez naslova pesnik pojasnjuje, zakaj naslov zbirki Zapisi: »na rob dni in njihove stiske... pišem obrobne zapiske o begu ljudi in let...«

Torej gre za pesnikovo zapisovanje minljivosti človekovega življenja in minevanja let - kako vendar čas beži. Seveda se pesnik pri štiridesetih letih in čez že lahko ozira tudi nazaj na svojo prehojeno pot in zapiše svoje izkušnje in samospraševanja. Predvsem ugotavlja, da človeka stiskajo bolečine, dvomi, samota; občutek ujetosti in nemoči (stojim na mestu), bivanjske ogroženosti (stojim na zagonetni čistini), itd. In pesnik se

sprašuje, kaj se bo zgodilo z njim in z nami potem, ko pride konec. Dobesedno pravi takole v štirih pesmih:

1. »... in ne vem, kaj me čaka:
rešitev za večnost ali za hip?« (ZAP,8)

2. »... Na mestu stojim.

Na zagatni čistini.

Se prelijem k dolini?

Ali tu obležim?«(ZAP,9)

3. »Uiti iz tega kroga.

Uiti - kam?

Kdo je, ki se mi roga?

Rabelj ali jaz sam?«(ZAP,12)

4. »...in kjer nas čaka -

Kaj nas že čaka?«(ZAP,14)

V tem ciklu Pavček ne najde odgovora, ne rešitve. Celó zaključuje ga zelo resignirano, vdano v usodo, pesimistično:

»Čakanje. Pričakovanje.

Nič ni. Ničesar ne bo.

Le stiska življenja žanje

in žejni golobi mro.« (ZAP,17)

V teh pesmih ni Boga. Pavček ga ne vidi. Kot da bi se pesnik pri štiridesetih letih življenja vsaj začasno vdal v usodo. Ker »življenje se je krepko prevesilo« (ZAP,16) in bivanjska stiska je huda, tako huda, da ne vidi izhoda (Boga?), ker upanje je kot »zavešeno okno« (ZAP,16) in nikamor ne vidiš, ker sanje v dolini (to je v obljubljeni deželi, kraju varnosti in notranjega miru) ne trajajo in ker so pobegi neuspešni. Pesnik vidi brezizhodnost človekovega položaja, iz katerega si sam ne more pomagati. Na Boga se ne obrača. Ga ne vidi ali ga noče videti?

Drugi cikel **O smrti** govori o smrti. O minevanju življenja in časa oziroma o življenjskem krogu od rojstva do smrti je pesnik že pripovedoval. V tem ciklu osmih

pesmi, tudi vse brez naslova, gre za radikalizacijo razmišljanja o smrti, kako pride do nje, kako zgleda, kakšne posledice ima. Do smrti pride po naravni poti ali tudi po nasilni poti, o čemer pesnik govori v pesmi brez naslova (ZAP,21). Ljudje streljajo iz dneva v dan, v druge in vase, streljajo v imenu človeka in nekega jutri, neke ideje. Zato pesnik ponavlja za mrtvimi:

»... v imenu življenja
nobenega strela več
ne v tem ne v onem imenu.« (ZAP,21)

To je pesnikov specifičen pristop do nasilja in v njem je njegova miroljubnost, ki vsebuje tudi pojem ljubiti. In ker je Bog ena sama neskončna ljubezen, je tudi v Pavčkovi liriki prisotna in je tako prepoznavni odsev božanskega.

Sicer pa pesnik opisuje smrt kot prihod velike teme, kot praznino, kot odsotnost upanja, smisla in besede, kot samoto, kot jamo in moro, kot nepredirno in neskončno temo. In se sprašuje: »...ali je to vse, kar še je...?« in v odgovor ne ponuja nobene od večnih alternativ: nič ali Bog, ampak po smrti zaključuje s »koraki, samo koraki iz večnosti v neznano...« (pesem In potlej pride velika tema, ZAP, 22). Pesnik se tukaj noče opredeliti in poudarja neznano v smislu: ne vem (kaj je smrt?). Čeprav koraki, koraki iz večnosti nakazujejo, da je tam onkraj smrti še nekaj, še nekdo, kar pa pesnik noče ali si ne upa imenovati. Bog?

Cikel **O zemlji** predstavlja pesnikova opažanja o spremembah v vasi in okoli njegovega nekdanjega doma. »Vas je zgubila svoj stari duh...« (ZAP,31) in »Še malo in prazna bo hiša, nekdanji dom.« (ZAP,35). Vse propada ali izginja, ker »vsi so šli z doma. Kakor deseti brat.« (ZAP,38) In tudi prihodnost ni videti lepša, češ, »da bo še to, kar je, odšlo.« (ZAP,33).

A pesnik se kljub temu vrača na zelene bregove, išče zemljo, ki je zdravilna in se pri njenem »bogu« še sam počuti močnejšega (pesem Zemlja moja in trta spet sva sama, ZAP,37). Tisto božansko, večno v zemlji, mu pomaga v življenju premagovati bivanjski strah. Zato zaključuje z upanjem: »in vendar: nekdo bo moral ostati...«, »nekdo bo moral predati zanamcem štafeto rodov.« (ZAP,39).

Cikel **O igrah** pripoveduje o življenju kot o igri, ki jo ljudje igrajo vsak dan, pa je kljub temu velikokrat ne razumejo. Pesnik se sprašuje: »ali je igra smisel ali je smisel v igri?« (ZAP,49). Rad se tudi igra z besedami, na primer: »jaz sem del tebe, ki sem te ljubil, ti si del mene, čeprav sem te izgubil.« (ZAP,52). In ugotavlja, da v življenjski igri vse lahko delimo, le smrt je nedeljiva.

Cikel **Za sina** je sestavljen iz osmih pesmi, ki tudi nimajo posebnih naslovov, a se prelivajo iz ene v drugo in tvorijo celoto. Pesnik jih je pisal v prvih letih po svojem 40. letu starosti, ko je bil sin Marko star od deset do štirinajst let. Hči Saša je samo dve leti mlajša in prav gotovo bi bile iste pesmi lahko namenjene tudi njej, saj gre v njih za temeljne modrosti o življenju. Tu so v lepem pesniškem jeziku predstavljena bistvena izhodišča za življenje:

- najprej je treba leta izživeti, jih živeti polno. To pomeni: bresti, tipati, bdeti, kleti, peti in razumeti, zato pa tudi preživeti.

- nato je važno upoštevati temeljna načela kot vodila za usmerjanje svojega življenja. To pomeni: ne samo imeti, ampak imeti rad; ne samo uspeti, ampak ne umreti mlad. In ni toliko važna slava, bogastvo in zunanji uspeh, ampak da živiš pokončno, pošteno in smiselno (»biti rabna kov v verigi rodov« v pesmi Pravijo:imeti, ZAP,58).

- potem pridejo zrela leta življenja, ko »zamaje se svet« in »skušaš na drugi breg onstran divjih globeli« (pesem To pride z leti, ZAP,59). Hkrati se ne moreš izogniti vprašanjem o tem: »kaj je resnica? Slika, potisnjena v podzavest, ali senca, ki se umika, ko jo lovimo v pest?« (pesem Kaj je resnica?, ZAP,61). In v isti pesmi še vprašanja o tem: kaj sem ali kdo sem? Ali sem zasledovalec ali zasledovani, obiskovalec templja ali dar žrtvovani v templju, predmet ali igralec (oseba), glagol ali medmet?

Pesnik ne daje odgovorov, ampak še naprej ugotavlja stanja in ponuja nova vprašanja. Preteklost in prihodnost »sta ena družina« in »kar imaš v dlaneh iz preteklosti, je zapuščina, ki jo moraš prenesti na sina«. In zapuščini je treba dodati nekaj svojega, lastne izkušnje, »kar si izsanjal v muki iz svojih sanj« (pesem Čas spomina, ZAP,63).

- Na koncu pesnik–oče sinu in nam vsem svetuje s petimi klicaji, da človek najprej bodi, živi in če je treba, vse začenjaj znova (pesem Živeti, ZAP,64):

»Živeti.
Zmeraj do kraja.
Preživeti.
Začeti s kraja.
Pa kaj zato,
če svet ni raven!
Pač bo, kar bo
in nekaj zraven.
Zato ne psuj,
ne jadikuj,
sam sebi tuj!
Se ne spodobi!
Temo izruj!
Bodi!«

V teh verzih se Bog izrecno ne pojavi, je pa kot absolutno prisoten v osnovnem vodilu, temeljni temi te pesmi: Živeti, biti. Gre za svetost življenja, ki nam je dano od Boga in ki ga moramo ohranjati in ki se nadaljuje v naših zanamcih. Osnovni motiv pesmi je v prvi in zadnji besedi: Živeti... Bodi!

»Bodi« tudi zbuja asociacijo na Božje besede iz Svetega pisma: »bodi svetloba!« (1Mz 1,3).

3.2.4. Iskanje sveta

Eno leto po zbirki Zapisi, 1972 je Pavček izdal zbirko **Iskanje sveta**, 1973, kjer so večinoma ponovno predstavljene njegove že objavljene pesmi. Nove pesmi so le v ciklu Otroški ringaraja.

3.2.5. Poganske hvalnice

Povsem nove pesmi se pojavijo v novi pesniški zbirki **Poganske hvalnice** leta 1976, šest let po Zapisih.

Pesmi v tej zbirki so razdeljene v tri poglavja ali cikle: **Travam**, **Koreninam**, **Krošnjam**. Že sami naslovi nakazujejo vsebino, povezanost z razmišljanjem o naravi in človeku v njej in ob njej ter do nje. Poganske hvalnice (POH) so hvalospevi vsemu »poganskemu«, vendar tukaj ne v religioznem smislu, ampak pogansko v smislu »vaško, kmečko, na deželi živeč«, tudi preprost in neizobražen.

Cikel **Travam**: pesnik vidi v naravi nekaj več: »v ptičjih gnezdih domuje večnost, ki s pesmijo zmaguje čas« (pesem Prebujanje večnosti, POH, 7); mlade njive so kot »hrepeneče ravnine neskončnih možnosti semen« (pesem Teža v telesu, POH, 11); rast je takrat, »ko trave hitijo dihat« (pesem Žerjavica v rokah, POH, 13); itd. Narava je kot veliko, toplo bitje, ki diha in hrepeni...

V tem ciklu, posvečenem travam in naravi je tudi pesem Nedokončani psalm (POH, 21). Na videz ne sodi med poganske hvalnice, saj psalm pomeni slovesno pesem, hvalnico v »čast božjo.«²³

Res pa so v tekstu besede in pojmi, značilni za svetopisemske psalme: »hiša je polna greha«, bela hostija, tempelj, »z darovi in psalme pojoč« in »bog se smehlja.«

Pri Pavčku se Bog sicer smehlja, vendar ni posebno aktiven. Pesnik zasluti njegovo lepoto, ki pa ostaja zunaj pesmi: »a tvoja temna lepota ostaja zunaj pesmi, uhaja čez rob noči.« Pesnik hoče reči, da je Njegova božanskost preveč mogočna za tako skromno sredstvo kot je pesem, in Ga samo sluti tam preko roba noči, ne more pa Ga prikazati pred nami niti na tej strani noči, to je pri dnevni svetlobi.

Koreninam posvečene pesmi govorijo o vračanju pesnika k svojim koreninam, v stari dom v deželi zelenja bujnega, ki pa je zaklenjen, samotni, prazen. Prav zato se mora spet vrniti, priti zato, da bo naredil novi dom. In to tako, da bo oživil stene z dihanjem, z govorom, z jokom, z ognjem v ognjišču itd., da bo ubil to zver – samoto. Samo človek lahko iz samotne hiše naredi novi, topli obljudeni dom (pesem Sezonska, POH, 31).

In spet se pojavlja večna pesniška, filozofska in religiozna tema o večnem življenjskem krogu, ki se vrti od rojstva do smrti in še naprej. Pesnik se tukaj ne sprašuje, kako je nastal ta večni življenjski princip, kdo ali kaj ga je ustvaril (kreacija) ali kdo ali kaj ga je

²³ France Verbinc, *Slovar tujk* (Ljubljana: Cankarjeva založba, 1987), 585

razvilo (evolucija) in vgradilo v naš svet – ker to bi bilo že razmišljanje o obstoju ali neobstoju Boga. Pesnik zdaj samo ugotavlja, da vse prihaja in vse nezadržno odhaja in da se to večno ponavljanje večinoma odvija na relaciji: iz zemlje na svet in iz sveta nazaj v zemljo, kar zapiše v verzu: »vsak dan sproti je veliki dan selitve v zemljo« (pesem Vračanje, POH, 57).

Pri tem si tudi sam želi biti udeleženec v tem neskončnem in ustvarjalnem procesu, kajti želi si pripadnosti, doma in to je v zemlji in na zemlji: »Naj bom, ne prah, ampak seme in bilka in kamen, ki so nekje doma« (pesem Želja, POH, 59).

Ta svoj dom, to zeleno dolino, to pripadnost išče na Dolenjskem, kjer je bil rojen in kamor je bil nerazdružljivo pripet kot s popkovino vse svoje življenje. Posveti ji hvalnico, ki jo sam imenuje »skoraj himna.« Tam v svojem bivanjskem dnu, kakor pravi dr. Truhlar, pa občuti Dolenjsko, kot da ima kamen v srcu, vendar ne navaden kamen, ampak poseben »kamen – vero«. Lahko rečemo tudi vero, ki je trdna kot kamen, ki je ne le trdna, ampak tudi lepa, tako lepa, da se »spreminja v kristal« (pesem Skoraj himna, POH, 51). Za kristale pa vemo, da so ne le lepi in za redek okras, ampak so tudi nosilci čudežnih moči, ki pomagajo človeku preživeti težke trenutke. Kakšno bogastvo v dolenjskem srcu! Ni čudno, da pesnik želi k temu srcu, biti del njega in mu pripadati. Od takega srca do Boga pa ni daleč...

Krošnjam je tretje poglavje ali cikel. V njem še vedno blagoslavlja zemljo očetov in dedov, posveča hvalospev domu in spočetju (komu naj se zahvali za spočetje: igri strasti, nerazumljivi volji narave, ljubezni (Bogu?), nato še plodu v maternici, prihajajočemu (»blagoslovljen, ki prihajaš... kot mavrica po nevihti, neviden« (pesem Prihajajočemu, POH 71), podobno kot v katoliški evharistični molitvi: »Blagoslovljen, ki prihajaš v imenu gospodovem...« V pesmi z naslovom Rojevanje (POH, 83) je pesnik zapisal, kar je najbrž tudi sam verjel in sicer, da po smrti obstaja novo življenje ali »novo obstajanje«:

»O rojstvo,
otroka, ljubezni, besede,
zmagoslavni prihod za odhajanje
po dolini solz, bogastva in bede

na zahod
v neko novo obstajanje!«

Dve leti za Poganskimi hvalnicami je Pavček izdal pesniško zbirko **Pesmi**, 1978, v kateri so večinoma natisnjene večinoma že objavljene pesmi iz prejšnjih zbirk. Nov je le cikel pesmi: Soneti za Marto in nova je Zaključna pesem.

3.2.6. Dediščina

Nato Pavček ne objavlja svojih pesmi v zbirki do leta 1983. V tem času sedmih let od Poganskih hvalnic, 1976, do nove zbirke Dediščina, 1983, za pesniško javnost molči. Sklepamo sicer, da je pisal pesmi, urednikoval v Cankarjevi založbi, srečal Abrahama (1978) in od 1979 do 1983 štiri leta predsedoval društvu slovenskih pisateljev. Vmes, septembra, 1979, ga je doletela huda osebna tragedija, smrt njegovega sina Marka.

Zagotovo je bila to huda življenjska preizkušnja za pesnika, ki je zahtevala čas za žalovanje, čas za premislek in čas za ureditev notranjih občutij. In verjetno je vplivala na njegove življenjske in pesniške odločitve in delo do konca njegovega življenja. Ob smrti sina je bil pesnik star enainpetdeset let in je bil na višku svojih delovnih in ustvarjalnih moči, ki jih je v precejšnji meri obdržal v visoko starost, ko se je pri triinosemdesetih letih poslovil od nas.

Predvidevamo lahko, da se je v tem obdobju njegov odnos do življenja, smrti in drugih zadnjih stvari človeškega življenja spremenil, dopolnil in poglobil. Zato sta pesniški zbirki **Dediščina**, 1983, in **Goličava**, 1988, prvi dve po sinovi smrti, še posebej pomembni tudi za pojmovanje Boga v liriki Toneta Pavčka. Nekateri literarni kritiki ju štejejo za vrh Pavčkovega pesniškega ustvarjanja.

Dediščina (DED) je razdeljena na šest poglavij ali ciklov z naslovi: **Odhodnice**, **Osmrtnice**, **Žalostinke**, **Slovenske pesmi**, **Stanovske pesmi** in **Nove hvalnice**.

Odhodnice so pesmi večinoma brez rim. Pesmi se razlivajo čez papir kot čreda ovc, ki išče pot do domače staje. Trop besed si krčevito poizkuša najti pot iz nereda, kaosa, življenjskih razvalin v nekaj smiselnega, povezujočega, globokega, upajočega, urejenega. Pesniku se je svet podrl po sinovi smrti in tudi skozi pesem išče nov začetek, nov red, in tudi rimo:

»Od tu se pesem začnja,
pa naj si shodi ali obupa;
pesem, ki ničesar ne menja,
le utrjuje bilčico upa«. (Pesem o pesmi:Prva, DED,4)

Od tod je le še korak v nebo, v katerem vidiš rajnke in najdeš smisel in varnost v njihovem krogu, ko te obstopijo in ti podajo roke. Pesnik pravi, ko se ljudje držimo za roke, vemo, da stojimo »ob zadnjem robu, preden stopimo skozi sinjine srebrne in naselimo nebo« (pesem Korak v nebo, DED,5).

Za svojo umrlo mati pravi: »zdaj drsi med spomine sredi prednikov v večnosti«. In še dalje: »stopila si v nebo, v polnost neskončne praznine« (Pesmi o Ani, II., DED, 8). Tisto po smrti je neskončno in sploh ni prazno, ampak je polno. Polno je sinje sinjine. Mati jo takole opisuje (Pesmi o Ani, V., DED, 11):

»...kar je bilo, je bilo,
vse je davčina, daljina,
in sinja sinjina, sin.
Vanjo utonila bom.«

Pesnik meni, da je po smrti vse enostavno in »da so odprta vrata v hram večnega mirovanja.«(Pesmi o Ani VI., DED,12).

Brez rim je tudi pesem Čas vračanja (DED,13), v kateri se pesnik zave, da ne živi tako kot bi moral, to je urejeno in razumno in izgublja stik celo sam s sabo (»Navadil sem se brez sebe živeti...«). Zato pesnik čuti, da se mora vrniti: k sebi, k drugim, v iskreno skupnost ljudi, ki jim je mar zanj (»Vrniti se moram, kajti sicer bom kriv za smrt ljudi, ki molijo zame«.).

Osmrtnice. Pesnik razmišlja o smrti. Smrt je naša gostja. Čutiš jo povsod okoli nas, tipaš jo in slišiš. Ostaja z nami, kajti tudi njo je groza Niča. Ostaja z nami, ker se tudi ona boji svojih dejanj, razdejanj (pesem Gostja, DED,19).

Smrt ima lahko celo pozitivno vlogo, je nekako koristna. Pesnik pravi: »dom nam postal je drag. Smrt nam ga je odkrila, ...« Namreč, šele po smrti drage osebe se preživeli

velikokrat zavedo skupne izgube in se ponovno povežejo v pravo skupnost in dom (pesem Udomljeni dom, DED, 20).

Zato tudi pesnik poskuša minimizirati tragiko sinovega odhoda, češ, saj za vse nas velja, da smo vsi živi v istem risu, iz katerega ni izhoda, le smrt. Zato kliče k sinu: »roko podaj mi, sin« (pesem V risu, DED,23).

In takoj v naslednji pesmi Spreminjanje(DED, 25) pesnik ugotavlja, da se njegova molitev spreminja v pesem, saj mu sin polaga brv v večnost, ki jo sin že ima za večno.

Združena v večnosti? Od tam ni daleč do Božjega kraljestva. Pesnik le uporablja drugačne besede...

Žalostinke so najobsežnejši cikel v zbirki. Obsega osemnajst pesmi. Žalostinke so odraz posebnega čustvenega stanja, občutka žalosti ali duševne potrnosti in hrepenenja. Običajno so taki občutki posledice izguba nečesa, kar je človeku še posebej ljubo: bližnjih, mladosti, ljubezni, družbe prijateljev, rojstnega kraja, domovine, itd

Pavčkove žalostinke večinoma izražajo pesnikovo veliko hrepenenje po sinovi ponovni prisotnosti. Zelo ga pogreša. Groza in žalost in grob na Žalah mu povzročajo občutke gluhot, krutosti, jalovosti, mraza v prsih, da pesnik zaječi: »nobene pesmi ni. Nobene milosti« (pesem Jalovost, DED,30).

V eni naslednjih žalostink(pesem Čakanje, DED,34) pesnik pripoveduje, da je sina prosil, naj ne polaga svoje vroče krvi, vroče ljubezni pred ljudi na mrzli kamen – človek je tako krhek in ranljiv, ko se razgali – vendar ga sin ni poslušal.

»A ti si šel in si nisi več vrnil«. To je bolj tožba kot očitek. In pesnik se tudi ne sprašuje, zakaj se je tako zgodilo. Še več, sam ponuja naslednji odgovor v bibličnem slogu: »morda pa si šel, da nam prostor pripraviš...« (pesem Čakanje, DED 34). In še dalje se pesnik počasi sprijazni z našo skupno usodo: »Za tabo grem. Svetloba iz prsti v prsi drsi kot popotnica vame«(Nova pesem o zvezdah, DED, 35).

Pavček vedno išče in najde optimističen izhod in pravi za mrtvega sina: »Nisi se izgubil«... »Iz tvoje smrti živim«... »nisi odšel v nič in v pozabo«... »tvojo pesem skušam peti za tabo« (pesem Življenje v dvoje, DED,40).

Tako pesnikovo stališče je velikokrat ponovljeno prepričanje, da smo v življenju in po njem močno povezani z našimi predniki in kasneje z našimi zanamci. Večni življenjski krog.

Slovenske pesmi so nadaljevanje žalostink. Pesnik toži o slovenskih samomorih, saj so Slovenci na visokem mestu med samomorilskimi narodi. V tem ciklu je tudi najbolj pesimističen, rekoč, kako smo krhki in ogroženi, tako posamično kot tudi narodnostno, in da umiramo po slovensko:

»slovesno in hudo resno
kot bi šlo za boga ali za domovino«.
»... nekoč, morda kmalu, pomremo do zadnjega«.
»... Tedaj ne bomo več
ne beli ne črni
ne rdeči ne beli,
a vsi, kakor se reče, naši,
mejaši večnosti,...«.

Tukaj se kaže Pavčkov črni humor, ki mu je velikokrat izhod v sili iz tragičnih življenjskih situacij. V resnici je njegov vitalizem in optimizem posledica globokega spoznanja, da naše vsakdanje človeške težave, pa tudi če gre za smrt osebe ali naroda, niso pomembne v primerjavi s pomembnostjo naših poslednjih stvari v luči večne odreditve, ki jo zaslutimo na našem bivanjskem dnu v stiku z Absolutnim. Zato se ob majhnosti vsakodnevnih človekovih problemov Pavček prav rad pošali in nas opozori na veselo in pomembnejšo plat našega življenja.

Stanovske pesmi bi morale biti pesmi, ki opisujejo razmišljanje o posameznih stanovih ali poklicih. Pri Pavčku so to pesmi, ki govorijo o kmečkem stanu (Pesem o Dolenjski, DED,65; Še ena dolenjska, DED,67), o naravi, povezani s kmečkim stanom (Pesem o reki, DED,60; Pesem o kamnu, DED,58), o kmečkih prednikih (pesem Predniki, DED,62): »je prekletstvo in je blagoslov ta prstena govorica pradedov, ki prihaja iz zibk in grobov...«.

Nove hvalnice je kratek cikel petih pesmi, vendar že naslovi pesmi kažejo na nov življenjski optimizem pesnika. Že v prvi pesmi (Pesem o pesmi, DED,70), za katero pesnik pravi, da je zadnja, Pavček govori o »joku potrgane strune«, zaradi katere

nastane rana v duši, ampak ob pogledu na bose noge vnukov se mu ponovno porajata up in v dani milosti dan ponovno zeleni, »čist in svetla«.

V pesmi Veri (DED,71) se izraža Pavčkov prepričanje, verovanje v osnovni življenjski princip: vse »samo prehaja«, nič se ne izgubi (»nič v nič ne gre«) in ta večni panta rei je kakor prekletstvo in kot blagoslov. Pavček pravi, »tako se nikoli ne neha večnost,...«. Tudi pesnikova neizpeta pesem ne gre v nič, ampak le večja svetlobo zvezd. Spet večni življenjski krog.

V prvi pesmi Novorojenemu (DED,73) nastopajo duhovna bitja – angeli, ki prenašajo navodila oziroma dajejo ukaze: najprej pojdi na zemljo (rodi se), živi živim ljudem v veselje in nato še pojdi s »popotnico zvezd in angelov« med mrtve. Tam te bodo sprejeli mrtvi s pesmijo in skupaj boste peli ob ponovnem združenju, »kot bi se izgubljeni sin vrnil domov.« Primerjava z izgubljenim sinom spominja na priliko o izgubljenem sinu iz Svetega pisma. (Lk 15, 11 – 32). Pesnik jo seveda uporabi s pesniško svobodo tako, da nam pove, da tudi smrt lahko sprejmemo kot radosten dogodek, kot vračanje k svojemu izvoru, k prednikom, k zvezdam in angelom, tako kot je radostna tudi vrnitev izgubljenega sina. Spet večni življenjski krog.

V drugi pesmi Novorojenemu (DED,74) Pavček pozdravlja novorojenega otroka, ki je »prišel iz teme in iz gluhe noči veseljstva, iz dalj neznanih...«. Vsako rojstvo je še vedno zavito v tančico skrivnostnosti (vesoljstvo, dalje neznane) in na svet pridemo po posredovanju angelov kot odposlancev božanskosti in s tem po (Božji) milosti.

Zato se pesnik zahvaljuje »milosti, ki te je napotila k nam«. In te milosti prav tako ni mogoče natančneje opredeliti, kakor ni mogoče z besedami v celoti opredeliti Boga, je pa milost z Njim nedvoumno in tesno povezana.

3.2.7. Goličava

Pesniško zbirko **Goličava** je Pavček izdal leta 1988, kar je pet let po Dediščini in devet let po sinovi smrti. Sam je bil star šestdeset let, na koncu poklicne kariere, dve leti pred upokojitvijo.

Goličava (GOL) je sestavljena iz štirih poglavij oziroma ciklov: **Soneti za besedo, Pesmi o goličavi, Jedkanice, in Pesmi o moji deželi.**

V ciklu **Soneti za besedo** so pesmi o besedah, ki so lahko izgovorjene ali neizgovorjene in so lahko besede daljav ali besede bližine. Pesnik pravi: »Z mnogimi govorim besede daljav ali bližine.« Neizgovorjene besede so tiste, ki ostanejo v notranjosti človeka. To so tiste besede, ki se uporabijo tedaj, »ko duša govori s tabo v jeziku tišine« (pesem Mnogoglasje, GOL,10). Brez teh neizgovorjenih in onih drugih besed na moremo opisati naših duševnih stanj, molčanja in tišine v nas, pa tudi ne večnosti in milosti, ki jih tudi doživljamo v svoji notranjosti. Pesnik pravi: »ljubim svoje tišine in v njih mala rojstva besed«. Pesniku se zdi, da skozi tišino dosegamo in veličamo svetlobo neba, »kjer je človek zares doma« in »kjer mir je bolj večnost kot tišina, bolj milost kot bolečina!« (pesem Mir in milost, GOL,13). Pavčkov pesniški jezik občasno spominja na biblični govor, kot na primer v pesmi Molčanja (GOL,8), ko pravi: »Tako ves čas svoj hudi molk molčimo, tuleč v nebo, naj gre ta kelih mim.« (primerjaj v Svetem pismu, v Mt 26, 39; Mr 14, 36; Lk 22, 42).

V pesmi Neizgovorjeno (GOL,9) Pavček ugotavlja, da neizgovorjene besede zamašijo grlo in povzročijo, da se steber molka dvigne v nebo, kot roke vpijoče v molitvi. In pesnik se neposredno obrne na Boga, z molitvijo, s prošnjo:

»o bog, če je mogoče,
očisti grlo,
z molkom zasuto, umrlo.«

Pesnik prosi Boga za pesniški navdih, za ponovno možnost pesniškega ustvarjanja, kajti brez njega pesniku ni več živeti, brez njega pesnik ni več pesnik. Pavček je že štiriindvajset let nazaj v zbirki Ujeti ocean (1964) objavil pesem Molitev, kjer pa se obrača k zemlji kot boginji in jo enako prosi za možnost pesniškega ustvarjanja (»Daj pesmi, daj pesmi, lavo plodnih besed...«). Zemlja je pesniku nekaj božanskega, vsemogočna in večna. Zdaj lahko rečemo, da je zemlja Pavčku oprijemljiva, vidna, vedno prisotna podoba Boga, ki je sicer neviden, neoprijemljiv in včasih tako daleč.

Cikel **Pesmi o goličavi** je z osemnajstimi pesmimi najobsežnejši v zbirki.

Pesnik je goličavo opisal kot »prostor, ki se z molkom hrani«, »kjer je mrko in pusto«(pesem Neizgovorjeno, GOL,9) in je »pušča besedja« (Pesem začetka, GOL,27). To je torej prostor, ki je grozljiv za vsakega človeka, še posebej pa za pesnika. V tem prostoru ni besed, ni pesniškega ustvarjanja, ni več nobenega dalje, ni poti, v oči se ti

naseli dokončnost, je brezup. Pesnik stoji sredi goličave, sam in osamljen ter čaka: »Kar mora, pride« (pesem Obisk iz hoste, GOL,36). Tukaj »gluhota kriči« in »čas je prazen do onemoglosti« (pesem Mit in vseenost, GOL,14).

Odsotnost smisla in Boga je več kot očitna.

In potem se pesnik odloči začeti na novo (Pesem začetka, GOL,27) kot na začetku svojega življenja: »tako začenjam z molitvijo kakor v ranem otroštvu«. In še več: »in kličem k svetlemu bogu življenja«.

In zakaj pesnik moli in kliče k bogu? Zato, da »naj blagoslov pade na goličavo, na puščo besedja«. Pesnik prosi za besede, naj pridejo v njegovo srce in goličava ne bo več pušča besedja. Pesnik lahko živi polno le, če mu je dano ustvarjati, pisati pesmi, izpovedovati se. Potem je njegovo življenje smiselno.

Potem je tako, kot pravi v pesmi Svetloba (GOL,41). Takrat pride bog v srce, svoje zrnje sejati. In ko je »luč gori na goličavi«, potem je v srcu kot da sije zlati kelih. Pesnik se samo še sprašuje, od kod pride v srce bog: »od bogvekod, iz neba, iz zelenja mladosti, iz čiste dobrote, morda iz življenja mrtvih. Pride svoje zrnje sejati.«

V pesmi Pojoča tišina (GOL,44) se bog pojavi tudi ob smrti pesnika. Ko je pesnik umrl (tudi umrli Pavčkov sin Marko je bil pesnik), potem je »zapela tišina« in še več:

»Potem je stopil z neba – oltarja bog
in šel končani pesmi nasproti,
da bi jo vzel dokončno za svojo«.

Pesnik in Bog imajo še posebej posebne odnose, odnos medsebojne ljubezni in spoštovanja. Zato je pesnik prepričan, da so njegove pesmi dobro ustvarjene in kot take odraz božanskega. Zato jih bo še Bog vzel za svoje in postale bodo Božji dar.

Jedkanice so cikel trinajstih pesmi. V njih se pesnik sprašuje o stvareh, ki se mu zdijo prečudne (prečudovite) in ki jih ne more razumeti (dojeti). V pesmi Uvod (GOL,49) je pravzaprav citiral in le mehko, z majhnimi spremembami preoblikoval verze iz Svetega pisma (Knjiga pregovorov, 30, 18 VI. Argurjeve besede).

Pavček je vzel svetopisemsko besedilo za osnovo in mu dodal svoje poudarke. Prav gotovo je prebiral in poznal Sveto pismo, ki mu je z marsikatero besedo ali mislijo dodatni vir pesniškega navdiha.

Z Bogom se je Pavček srečeval od mladih nog, saj je bil tudi ministrant pri duhovniku, teologu in znanem politiku Korošcu v Ljubljani. Ker je rad bral knjige, je gotovo bral tudi iz Biblije. Se pa redko kdaj obrača na Boga neposredno, raje se o njem sprašuje in pušča vprašanja o njem odprta.

Izrecno ga omenja tudi v pesmi Vrnitev (GOL,53) v ciklu Jedkanice. V njej razmišlja o vračanju duše v telo, pri čemer se sprašuje, od kod prihaja duša: od **bogvekod**, od skrivnostnih ozvezdij ali od pred nami umrlih? Boga pa izrecno priznava za vrhovnega stvarnika, saj kot tak ustvari pesem, jo položi v dušo in telo človeka in jo imenuje ljubezen z veliko začetnico:

»In bog položi v usta novo pesem
obema in jo imenuje Ljubezen«.

Pesmi o moji deželi ponovno pripovedujejo o pesnikovi ljubljeni Dolenjski in Sloveniji.

V pesmi Hrepenenje (GOL,79) trdi za to našo zemljo, da pozna muk tisočero, »ne manj, kot jih skusil je bog«. In ta naša zemlja ve za »svojo Golgoto«, za »svojo Oljsko goro« in nosi »svoj križ«. To so biblični motivi oz. simboli in Pavček jih dobro pozna. Ta naša zemlja preživi lahko le tako, da se »slepi s prividi«, kar pomeni, da beži od krute realnosti in sanja »svoj neizpolnjeni sen«. V tem je velika tragika te dežele in veselih ljudi v njej.

Pavček je eno leto po Goličavi (1988) izdal novo pesniško zbirko **Pijanost kot up varljiva, kot milost živa** (1989). To je izbor pesnikovih že objavljenih pesmi iz prejšnjih zbirk.

3.2.8. Temna zarja

Pavček je nove pesmi pisal osem let po Goličavi (1988) in jih izdal pod naslovom **Temna zarja** (1996).

Med prvimi pesmimi te zbirke Temna zarja (TEZ) je tudi Zakasnela zahvala (TEZ,17), v kateri se pesnik zahvali za »dar, ki mu pravim življenje.« To je njegovo lastno življenje, saj je pesnik po rojstvu komaj preživel. In komu se lahko zahvali? Še sam ne ve, zato našteva: Stvarniku (Bogu), nedoumljivi igri narave, strastem, rojenicam, angelom.

V ciklu **Vsakdanjosti** je zapisal pesem Usojenost (TEZ,37), v kateri se sprijazni z usodo, ki mu določa njegovo življenjsko pot z vsem veseljem in tragiko: »Ti samo greš kot po ukazu... skozi sveta razdalje k svojemu jazu«. Vse je bilo že znano v prazgodovini – v otroštvu... Je to priznavanje Božjega načrta? Od tod morda pesnikova resignacija, zapisana v pesmi Pozaba (TEZ,38), kjer pesnik vdano pripoveduje:

»Ne pogovarjam se več z nikomer.

Ne z ljudmi in ne z Bogom.

Tako umirjen, ne slab in ne dober,

bi lahko vsakemu rekel: Zbogom.«

Vendar je pesnik vdan v usodo le v težkih trenutkih. Že v naslednjem ciklu **Podobe dečka** veselo, razposajeno ugotavlja v pesmi Otrok in Bog (TEZ,47):

»Med otrokom in Bogom

je pot, s cvetjem zakrit.

Po njem hodi k otrokom

Bog se mladosti učit«.

V zadnjem ciklu zbirke Temna zarja, ki nosi naslov **Čas pod oboki**, se pesnik ponovno zresni. V pesmi Črta (TEZ,62) povsem jasno predstavi vero v večno posmrtno življenje, to »vsem sporočeno blagovest«, ki se skozi tišino prebija kot up in milina. In Boga vidi v vsaki stvari, čeprav je skrit. Takole pravi Pavček:

»Kajti izbora ne vrši naključje

in sama v sebi ne konča se pot.

V vsaki najmanjši stvari neka luč je

kot skriti bog.

A v tej svetlobi, na tej lomni črti

začne se večnost po trenutni smrti.«

Bog torej je, samo skrit je in potrebno ga je odkriti.

3.2.9. Darovi

Pesniška zbirka Darovi (DAR) je izšla leta 2005, ko je bil pesnik star 77 let. Pesnik nam ponuja darove, ki jih je tudi sam prejemal v svojem življenju. Opisuje jih na sebi lasten, šegav način, Tu so parafrazirane ljudske pesmice, pesmice o sosedih, o solinah, pa tudi o nesrečnih samomorilcih.

Za pesnikovo pojmovanje Boga so pomembnejši verzi, ki jih najdemo v ciklih :**Soneti z Golgote, Aleluja in Zorenje večnosti**. Človeško življenje opisuje kot »težko hojo v mrtvem krogu, samo drsenje v nič, navzdol, navzdol,...« (pesem brez naslova, DAR, 48), a vendar v njem ostaja »samo prakrik k zdaj slutenemu bogu, samo svoj up in konec negotov.« In še več, na koncu nekoga (Absolutno, Boga, nekoga, ki je nad vsem...) prizna kot najvišjo avtoriteto: »A nad seboj v začrtani usodi / nekoga, ki ga v temno zoro vodi.«

Pesnik tudi primerja človekov eksistenčni položaj, njegovo bivanjsko osamljenost s Kristusovo na Golgoti (pesem brez naslova, DAR, 51):

»Na gori Golgoti, najbliže
Goloti niča, vsak je sam
kot Kristus krvaveč pod križem
iz vseh sedmerih srčnih ran.«

S svetopisemsko podobo opiše tudi svoje grenke življenjske izkušnje in se primerja z Jobom takole (pesem brez naslova, DAR, 54): »Svoj očenaš zahval jecljam / kot Job po mučni preizkušnji / skrivnostnim klicem in rokam...« in v nadaljevanju, kljub preživetim grozi »neki mili glas / pripoveduje mit o svetem.« Seveda je to pripoved o Božjem, ki prihaja trpečemu človeku kot odrešenje: » Zveni kot glasba. V svetlih durih./ Kot madrigal ob rešni uri.«

Pesnik sam zase pravi v pesmi Nizko (DAR,88) tisto, kar je morda značilno za njegovo pesniško in življenjsko držo:

»Blodil sem, veren pogan,
po neusmiljenem krogu
od svetega stran
in nazaj k Bogu.«

3.2.10. Same pesmi o ljubezni

Zanimivo je, da je Pavček izdal pesniško zbirko z ljubezensko tematiko pri svojih osemdesetih letih, dvanajst let po Temni zarji in tri leta po Darovih. Vmes so izšle še druge zbirke, ki pa za pojmovanje Boga niso tako pomembne (na primer Starožitja in Ujedanke).

V zbirki Same pesmi o ljubezni (SPL) Pavček opisuje čustveni, prijateljski, predvsem pa ljubezenski odnos do: osvajanja in poslavljanja, žena, mladosti, Dolenjske, staršev, Istre, prijateljev, pa tudi do Božjega in Besede. Vse pesmi obeh zadnjih ciklov (**Božje** in **Beseda**) so nenaslovljene.

V prvi pesmi (SPL, 101) iz cikla **Božje** pesnik govori o Kristusovi ljubezni, ki ga nagovarja s križa. V bistvu prosi Kristusa(Boga), naj ga utrdi v veri. Ta prošnja je izjemno gladko in tenkočutno oblikovana v naslednjih verzih:

»...on sam...

lahko zavest, ki veruje in dvomi,
in to srce, ki ljubi in sovraži,
v otroško trdnost upanja udomi,

da vdan in zvest resnici, a ne laži,
bom zadnjemu njegovemu učencu
sledil in pil z njim vero pri studencu.«

Podobno v eni naslednjih pesmi (SPL,103) pesnik priznava, da je grešnik pred Kristusom zaradi dvomljivosti svojega radoživega duha, ki se nerad upogne, ampak ga ponovno prosi usmiljene utrditve v veri rekoč:

»Usmili se. Naj tvoje me besede
pokličejo in naj srce to deško
po tebi najde svoj izgubljeni par.«

V ciklu **Beseda** so izjemno zanimivi verzi iz pesmi (SPL,111), v kateri pesnik opiše povezanost estetskih občutkov človeka nad lepoto narave in občutja svetega. Gre za sončni zahod, ko umira sonce:

»Takrat se hipoma zaveš, da čas je
za zbranost molka, ki se uglašen
počasi tihotapi v zmagoglasje.
Žari na nebu vseprisotni kredo.
Od njega se prebuja v duši zven,
ki vodi v bogoslužje in v besedo.«

To pomeni: iz tišine v zven. Iz večernega poslavljanja narave v bogoslužje, v Besedo...k Bogu. Narava in človek – večnost in trenutek. Oboje samo odsev Božjega...

Pesnik tudi izrecno izjavlja v drugi pesmi (SPL,102), da gre rad molit v cerkev, na pročelju katere piše Ave gratia plena (frančiškanska cerkev pri Tromostovju v Ljubljani). Njegova molitev je še z zastarelima izrazoma gnado in žegnana namesto milosti in blagoslovljena, ampak tako kot ga je v otroštvu naučila stara mama, mu še vedno zveni »milo in svečano«.

3.2.11. Angeli

Pavček je leta 2010 in 2011 v času svoje dolgotrajne bolezni pisal še nove pesmi o angelih.

Po pesnikovi smrti leta 2011 jih je uredila skupaj s starejšimi pesmimi o angelih in s spremno besedo kot **pesniško zbirko Angeli** (ANG) leta 2012 izdala njegova hči Saša. Vsega skupaj je štiriinštirideset pesmi in ravno toliko je tudi različnih angelov.

Angel je po definiciji iz Splošnega religijskega leksikona (2007) glasnik: »v monoteističnih verah je netelesno, duhovno bitje, več od človeka, manj od Boga. Posreduje med nebeškim in zemeljskim, nadnaravnim in naravnim, Bogom in ljudmi«.

Po tradiciji je najbolj poznan angel varuh. To je po prepričanju kristjanov tisti angel, ki pride ob rojstvu k vsakemu človeku, da ga spremlja skozi življenje. Varuje ga in rešuje ga iz težkih življenjskih situacij, pa tudi opozarja na njegove napake in spodbuja k dobrim delom.

Pavček zase pravi, da je imel tri angele in opisuje jih v treh pesmih z naslovi: Moj prvi angel, Angel mojega rojstva, Moj angel(ANG, 4,6,7).

Njegov prvi angel je angel deček, »ki končal je iznenada krog življenjskih opravil« (ANG,4), ki mu nosi sanjat bele sanje. To je svetloba, ki zmaguje temo (in bolečino) in ga vodi v vse bližnjo večnost. Angel ima dobre oči, ljubo lice in od njega se s to svetlobo v pesnika toči milina. V teh belih sanjah, svetlih in milih, odrešujočih, je angel v njih deček (kot duh njegovega umrlega sina Marka?) in pa tiho šepetanje in najskrivnostnejši navdih v duši (kar po bibličnem vzoru utegne pomeniti Boga samega?).

Njegov drugi angel je Mihael, nadangel, ki ima god na dan Pavčkovega rojstva, 29. septembra. Mihael je simbol moči, saj je premagal Satana, je tudi vinski patron in pesnikov dober prijatelj, ki »... bo ob mojem koncu mi posodil krila, da poletel bom bogvekam v ne–bo prebirat mrtvih živa sporočila.« (ANG,6).

Pesnikov tretji angel je najbolj hudomušne narave: »pravijo, da ima vsak svojega angela. Moj je čisto meni enak: nikoli ga ni doma.« (ANG,7).

Potem so še mnoge vrste angelov:

- Štirje, ki skrbijo za štiri letne čase

- Karakterni angeli (smešni, zlobni, strogi)

- Dnevni angeli (jutranji, večerni, speči)

- Angeli za različne osebe (za mame, za deklice, za žene, za slepe, za bolne, za sirote, za lenuhe, za pomorščake, za vojake, za pijance, za umirajoče)

- Angeli za različne namene (za prve zmenke, za ljubezen, za poroke, za prve in zadnje besede, za prve korake, za pravico, za popravke, za bolečino, za promet, za mir, za smrt)

- Posebni angeli (varuhi, moderni, šolski, z žogo, z mečem, najmanjši, beli angel iz triptiha o belem, za srce).

Pesmi o angelih se končajo s pesmijo Angel za srce (ANG,76). Toda ta angel ne more pomagati, ko srce oslabi, opeša, in je brez moči. Ko odide srce, gre vse za njim, tudi

življenje. In Pavček še pravi: »Odhajajoče življenje je morda res najlepše. Še pogledaš ga, še pokloniš se mu in ni ga več... In vse teče dalje po sončni poti iz veselja v veselje«. Kljub vsemu zapiše pesnik še svojo poslednjo željo: »Eh, srce ti moje ljubljeno! Bodi še, vsaj še malo!«

4. ZAKLJUČEK

Osnovni okvir diplomske naloge je nakazan v naslovu. Gre za opredelitev Pavčkovega pojmovanja Boga v pesnikovi liriki. Enostavno bi bilo, če bi zgolj prebrali vse njegove objavljene pesmi in navedli vse verze, v katerih je zapisana beseda bog ali Bog. Potem bi morali iz konteksta ugotoviti, kakšnega Boga je imel avtor v mislih. Vendar se pesnik izjemoma sklicuje na boga z malo, še manjkrat na Boga z veliko začetnico, pri čemer velja, da je Bog z veliko začetnico zapis Boga kot troedine krščanske Sv. Trojice (Oče, Sin in Sv. Duh).

Zato je bilo treba iskati še druge besede, ki nakazujejo prisotnost transcendentnega in odnos do absolutnega. Z njihovo pomočjo je bilo mogoče poiskati prostore, bodisi pesniške, bivanjske, razpoloženske, čustvene ali miselne, ki presegajo vsakdanjost ali naš realni svet. Taki prostori in občutja, povezana z božanskim in božjim, so v Pavčkovi liriki prepoznavna in se z različnimi pesniškimi prispodobami tudi obnavljajo:

1. Prostor narave in zemlje kot božanske zaščitnice.

Narava in polje je pesniku blizu kakor mati in kot prasila, ki ga ščiti in hrani, ki se k njej zateka kot k dobremu božanstvu. Le-to ga varuje pred nevarnostmi in celo pred žalostjo, ki seveda ni navadna žalost, ampak žalost kot posledica občutkov minevanja in navidezne nesmiselnosti vsega bivajočega. V naravi pesnik najde pripadnost ter tolažbo, saj mu narava kot nekaj presežnega, božanskega podeli smisel in odrešitev.

Konkreten prostor te narave in zemlje je prav gotovo Dolenjska, tista njegova dolina, kamor pesnik hodi vsak dan pod drevje sedet in »gledat oblake, iskat domovino in neki lepši svet.« .« (SŽD,41) . Torej je ta pesniška dolina le prispodoba obljubljenе dežele, ki jo od nekdaj, od Izraelcev dalje iščejo ljudje celega sveta. In ki morda od daleč spominja na človekovo predstavo o božjem kraljestvu is Svetega pisma...

2. Prostor pesnikovega in obče človeškega hrepenenja po neznanem, ki je onkraj realnega.

Gre za hrepenenje, ki nastane ob soočenju trde stvarnosti in idiličnih sanj, kot neuresničena želja, da bi se sanje uresničile. Uresničitev njegovih sanj in upanja bi prineslo vanj »ubranost, preprostost in mir«. Tako stanje bi bilo božansko in želja po božanskem je pravzaprav želja po stiku z Bogom.

Pesnik si želi oditi v »široki, neznani kraj«, kjer »vse besede kot potok zvenijo«. Tam je vse lepo in ubrano, realnost tukaj pa je neprijazna in je v njej težko živeti zaradi »trdih besed, ki bolijo«. Samo v tem širokem in neznanem kraju se je možno uleči na zemljo in biti »neskončno ponižan, brezmejno vdan«. Pesnik hoče pripadati, se poistovetiti z vesoljem, z Bogom, kajti le ob njem se človek počuti neskončno majhnega(»ponižanega«) in brezmejno pripadnega (»vdanega«). Gre za zlitje človekove duše z Enim v eno, z Bogom, ki je tudi tukaj skrit v pesnikovem hrepenenju.

3. Prostor za občutek vitalnosti in življenjskega optimizma.

Kljub temu, da sanje v ljudeh umirajo vsak dan, se tudi vsak dan na novo rojevajo. Zato je treba polno živeti do zadnjega trenutka, iti in biti. Pavčkov življenjski optimizem temelji na preprostih izhodiščih. Življenje je treba polno živeti – to pa pomeni tudi bresti, tipati, bdeti, peti in razumeti, zato pa tudi preživeti.

In čeprav je človek sam na svetu, v množici sebi enakih, bo vedno zmagovalo človekovo srce, široko odprto in z vero. To pa ne more biti drugega kot vera v smisel življenja in vera v nekaj presežnega in absolutnega, kar nas določa v tem življenju, to pa je pravzaprav tudi vera v Boga. Pavček Boga redkokdaj omenja, vendar ga pa v njegovih verzih začutimo. Kaže se tudi v etičnih in moralnih principih, ki jih pesnik vsem bralcem postavlja kot vzor.

To pomeni tudi: ne samo imeti, ampak imeti rad; ne samo uspeti, ampak ne umreti mlad. In ni toliko važna slava, bogastvo in zunanji uspeh, ampak da živiš pokončno, pošteno in smiselno.

V tem Pavčkovem pesniškem prostoru se Bog izrecno ne pojavi, je pa kot Absolutno prisoten v biti vsega bivajočega. Živeti, biti. Gre za svetost življenja, ki nam je dano od Boga in ki ga moramo ohranjati in ki se nadaljuje v naših zanamcih. Pesnik pravi: Živeti!... Bodi! Pri tem beseda »Bodi« tudi zbuja asociacijo na Božje besede iz Svetega pisma: »Bodi svetloba!« (1Mz 1,3), itd.

4. Prostor za spraševanje o minljivosti življenja – kaj bo potem v prostoru smrti?

Pesnik v določenih obdobjih svojega življenja ugotavlja, da čas strahovito beži. Postavlja si vprašanja, kaj je na koncu tega minevanja. Samo vprašanja – brez odgovorov. Značilna so naslednja neodgovorjena vprašanja:

- »in ne vem kaj me čaka: Rešitev za večnost ali za hip?« (ZAP,8)
- »Uiti iz tega kroga. Uiti – kam?« (ZAP,12)
- »in kjer nas čaka – Kaj nas že čaka?« (ZAP,14)

Pesnik vidi brezizhodnost človekovega položaja, iz katerega si sam ne more ali ne zna pomagati. Na Boga se ne obrača po pomoč. Ga ne vidi ali ga noče videti?

Pesnik opisuje smrt kot prihod velike teme, kot praznino, kot odsotnost upanja, smisla in besede. Tam je samotno, kot v jami, kjer je nepredirna in neskončna tema. Vendar na vprašanje: »...ali je to vse, kar še je...?, poskuša odgovoriti, saj se slišijo «koraki, samo koraki iz večnosti v neznano.« (ZAP, 22). Čeprav se pesnik tukaj ne opredeljuje, čigavi koraki, vendarle koraki, koraki iz večnosti nakazujejo, da je tam onkraj smrti še nekaj, še nekdo, ki koraka. Tega pa pesnik noče ali si ne upa imenovati. Bog?

Pesnik sam je kljub težkemu vprašanju o smrti in dogajanju po njej izoblikoval samosvoj odgovor, saj je močno verjel v življenje. V intervjuju za Ognjišče leta 1998 je povedal: « Mislim, da človeško življenje ne preneha, ampak se nadaljuje v novo

obliki....Ne gre za reinkarnacijo, ampak za vero v življenje, ki se ne konča...S to vero v to pa si poklican tudi v drugačno človečnost in v dejavno ljubezen.«²⁴

5. Prostor za svetopisemske motive.

Pesnik večkrat uporablja motive iz Svetega pisma, saj jih dobro pozna:

- Psalm (POH,21)
- Blagoslovljen, ki prihajaš (prim. v imenu Gospodovem) (POH,71)
- Izgubljeni sin (DED,73)
- Naj gre ta kelih mimo (GOL,8)
- Tri reči se mi zde prečudne in štiri, ki jih ne razumem (GOL,49)
- Svojo Golgoto, svojo Oljsko goro, svoj križ (GOL,79)
- Angeli, angel varuh (ANG,47)
- Morda pa si šel, da nam prostor pripraviš.(DED,34)

6. Prostor za srečanja z Bogom in za pesnikove prošnje k bogu(Bogu).

Pavček pozna Boga (boga) in ga priznava kot vrhovno avtoriteto. To je razvidno iz sicer redkih opisov - verzov, s katerimi poroča o Njegovih dejanjih ali o lastnih redkih prošnjah, ki jih naslavlja Nanj.

a) Srečanja z Bogom:

- Bog (poleg vaščanov in zemlje) pospremi kmeta v grob (SŠD,25)

²⁴Božo Rustja, *Tone Pavček – gost meseca 02/1998*, Revija Ognjišče, <http://www.revija.ognjisce.si/revija-ognjisce/63.gost-meseca/2418-tone-pavcek> (pridobljeno 2. aprila 2016),3

- »bog se smehlja« (POH,21)
 - »potem je stopil z neba-oltarja bog, in šel končani pesmi naproti, da bi jo vzel dokončno za svojo« (GOL,44)
 - Gospod (Bog, op.p.), »ki nam je to zemljico dal« (GOL,71)
 - » v vsaki najmanjši stvari neka luč je kot skriti bog« (TEZ,62)
 - »Med otrokom in Bogom je pot, s cvetjem zakrit. Po njem hodi k otrokom Bog se mladosti učiti.« (TEZ,47)
 - »In bog položi v usta novo pesem obema in jo imenuje Ljubezen.« (GOL,53)
- b) Prošnje k bogu(Bogu):
- » o bog, če je mogoče, očisti grlo, z molkom zasuto, umrlo« (GOL,9)
 - » tuleč v nebo (Bogu, op.p.), naj gre ta kelih mimo« (GOL,8)
 - »In kličem k svetlemu bogu življenja« (GOL,27)

Sklep:

Na podlagi ugotovitev in izbranih primerov v tretjem in zaključnem poglavju lahko zaslutimo, kakšno je pojmovanje Boga v liriki Toneta Pavčka. Tako kot z besedami ne moremo dokončno opredeliti Boga, tako je tudi z izborom posameznih pesniških podob in pojmov nemogoče določiti celoten pomen in obseg Pavčkovega pojmovanja Boga. Pesniški jezik je tako bogat in večpomenski, da so tudi končne sodbe o izbranih koščkih Pavčkove poezije nujno samo fragmentarne. Če pa že vsebine pesnikovega pojmovanja Boga ni mogoče izrisati do vseh podrobnosti, nam pa posamezni delčki celote vendarle nakazujejo obrise celotne slike.

Sprva je Pavčkov bog bolj podoben panteističnemu bogu, ki je imanenten v svetu in zemlji, pri Pavčku zlasti na Dolenjskem in kasneje ob morju. Zemlja je tista, iz katere vse prihaja in vse se ponovno in nezadržno vrača vanjo nazaj.

Kasneje, zlasti po tragični smrti sina Marka, se tudi pesnik v svoji liriki približa krščanskemu Bogu, ki je stvarnik vsega, ki je Bog ljubezni in ki podeljuje smisel življenju. Nanj se neposredno obrača samo takrat, ko stoji brez moči na goličavi, ko ne vidi več smisla v življenju in prosi boga za največ, kar lahko pesnik prosi, to je za ponovno zmožnost pesniškega ustvarjanja: «o bog, če je mogoče, očisti grlo, z molkom

zasuto, umrlo«(GOL,9). Samo to lahko pesniku vrne smisel življenja in s tem veselje do življenja.

Nazadnje, v svoji visoki starosti, naslovi na Gospoda (Boga) ne le prošnje za pesniški navdih , ampak tudi za utrditev najglobljega prepričanja. V pesniški zbirki Same pesmi o ljubezni (SPL,103) objavi verze o svojem odnosu do vere in Boga, ki jih oblikuje kot svojevrstno pesniško prošnjo za utrditev vere in za odrešitev:

»Postavili ob rojstvu v tvojo vero
so me, Gospod, a ne po moji volji.
Drugje rojen, bi drugo imel izbiro,
Kot on, ki sonce,Budo, Šivo moli.

Morda bi tam bil vernik, ne dvomljivec,
in bi verjel z veselim srcem v dogme,
a pred teboj, ki križ učiš, sem krivec,
da duh se radoživ nerad upogne.

Bil človek si, trpel si po človeško
in veš, kaj biti je uboga stvar
v blodnjaku časa in zgubljen od črede.

Usmili se. Naj tvoje me besede
pokličejo in naj srce to deško
po tebi najde svoj zgubljeni par.«

Iz te poezije izžareva temeljna vera v krščanskega Boga. Kdo bi namreč na Boga, ki križ uči, naslavljal prošnjo, če vanj ne bi verjel?

Povzetek in ključne besede

Povzetek: Avtor se v diplomski nalogi Pojmovanje Boga v liriki Toneta Pavčka ukvarja z opredelitvijo obeh najvažnejših pojmov: Boga in Pavčkove lirike. Pri tem je izhajal iz opisov bibličnega Boga Stare in Nove zaveze, ki ga je v liriki Toneta Pavčka tudi iskal. Pri temeljni opredelitvi lirike je avtor povzel ugotovitve pesnika in profesorja Borisa A. Novaka o pesniškem jeziku in izjave štirih pesnikov Pavčka, Menarta, Zlobca in Koviča o poeziji. Glavni del naloge prikazuje posamezne pesniške zbirke T. Pavčka po vrstnem redu izdaj. V njih avtor išče pesnikova poimenovanja za Boga in z njim povezana bitja in pojme. S citiranjem verzov in pojasnjevanjem njihovega pomena ugotavlja odnos pesnika do transcendence, onostranstva, večnosti, minevanja, smrti, usodnosti, prednikov, življenjskega kroga, trpljenja. Avtor navaja pesnikova vprašanja iz njegove lirike o smislu bivanja in morebitne odgovore v povezavi z Bogom. Nazadnje v zaključku ugotavlja, da Pavček v zgodnjih pesniških letih opisuje predvsem svoj notranji čustveni svet, zlasti v povezavi z naravo, ki ima vse značilnosti božanskega bitja in panteističnega Boga, h kateremu se zateka, ko je v težavah. Pesnik pa kasneje v zrelih in poznih pesniških letih vse bolj razvija tudi krščanskega osebnega Boga, h kateremu se obrača tudi s prošnjami za ponoven pesniški navdih in utrditev v veri, s katero upa premagati posledice težkih življenjskih preizkušenj.

Ključne besede: Bog, lirika, narava, ljubezen, smisel, življenje, smrt, vera.

Summary and key words

Summary: The author is engaged in the definitions of both most important notions i.e. God and lyric poems of Pavček since the title of the diploma thesis is The perception of God in the lyric poems of Tone Pavček. Definitions of both notions were based on the descriptions of biblical God from Old and New Testament. And he was looking for that kind of God in Pavček's lyric poems. The definition of lyric poems derived from the findings on poetical language from poet and professor Boris A. Novak and the statements on poetry of four Slovene poets named Pavček, Menart, Zlobec and Kovič. The main part of the work shows the books of poetry by T. Pavček as issued through the years one after another. The author is searching in the books for the names and expressions for God and to him related beings and notions. Through quotations of the verses and explaining their meaning the author defines the relation of the poet towards transcendence, the world beyond, eternity, passing away, death, fate, ancestors, life cycle, suffering. The author states poet's questions from his lyric poems on the meaning of existence and his possible answers related to God. Finally he concludes that Pavček in his early poems mostly presents his intimate inner world, especially connected to the nature. The nature has all the characteristics of a divine being and pantheistic God, to whom he is looking for the shelter. However the poet develops his Christian, personal God to whom he also refers with the requests for a renewal of poetic inspiration and consolidation in faith which can hopefully help him to overcome the consequences of his tragic life experiences.

Key words: God, lyric poems, nature, love, sense, life, death, faith.

VIRI IN LITERATURA

VIRI:

1. Pavček, Tone. 1958. *Sanje živijo dalje*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
2. Pavček, Tone. 1964. *Ujeti ocean*. Koper: Založba Lipa Koper.
3. Pavček, Tone. 1972. *Zapisi*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
4. Pavček, Tone. 1973. *Iskanje sveta*. Ljubljana: Partizanska knjiga.
5. Pavček, Tone. 1976. *Poganske hvalnice*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
6. Pavček, Tone. 1983. *Dediščina*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
7. Pavček, Tone. 1988. *Goličava*. Maribor: Založba Obzorje.
8. Pavček, Tone. 1996. *Temna zarja*. Maribor: Založba Obzorje.
9. Pavček, Tone. 2005. *Darovi*. Ljubljana: Mladinska knjiga Založba, d.d.
10. Pavček, Tone. 2008. *Same pesmi o ljubezni*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
11. Pavček, Tone. 2013. *Angeli*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
12. *Sveto pismo Stare in Nove zaveze*: Slovenski standardni prevod. 1997. Ljubljana: Svetopisemska družba Slovenije.
13. *Katekizem katoliške Cerkve*. 1993. Ljubljana: Slovenska škofovska konferenca.

LITERATURA:

1. Avguštin. 2003. *Izpovedi*. Prev. Anton Sovre. Celje: Mohorjeva družba.
2. Akvinski, Tomaž. 2012.. *Razum in vera*. Izbral Josef Pieper. Prev. Gregor Pobežin. Celje: Celjska Mohorjeva družba: Društvo Mohorjeva družba.
3. Cankar, Ivan. 1989. *Podobe iz življenja in sanj*. Črtica: Zaklenjena kamrica. Ljubljana: Mladinska knjiga.
4. Dolgan, Marjan. 2014. *Literarni atlas Ljubljane: zgode in nezgode 94 slovenskih književnikov v Ljubljani*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
5. Goršič, Barbara, ur. 2013. *Vsak človek je svet zase: šolski projekt 2012/2013*. Mirna peč: Osnovna šola Toneta Pavčka.
6. Kovič, Kajetan. Zlobec, Ciril. Menart, Janez. Pavček, Tone. 1953. *Pesmi štirih*. Ljubljana: Slovenski knjižni zavod.
7. Novak, Boris. 2005. *Zven in pomen: študije o slovenskem pesniškem jeziku*. Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni inštitut Filozofske fakultete.
8. Otto, Rudolf. 1993. *Sveto: o iracionalnem v ideji božjega in njegovem razmerju do racionalnega*. Prevod: Virk, Tomo. Senegačnik, Brane. Ljubljana: Nova revija.
9. Pascal, Blaise. 1999. *Misli*. Prev. Janez Zupet. Celje: Mohorjeva družba,
9. Ratzinger, Joseph. 2005. *Uvod v krščanstvo*. Celje: Mohorjeva družba.
10. Rebić, Adalbert, gl. ur., 2002. *Opći religijski leksikon*. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža. Bajt, Drago, in Kocjan-Barle Marta, slov. ur., 2007. *Splošni religijski leksikon*. Ljubljana: Modrijan.
11. Rustja, Božo. 1998. *Tone Pavček – gost meseca 02/1998*, Revija Ognjišče, <http://www.revija.ognjisce.si/revija-ognjisce/63.gost-meseca/2418-tone-pavcek> (pridobljeno 2. aprila 2016).
12. Stein, Edith. 2001. *Od končnega k večnemu: misli za vsak dan*. Sora: Karmeličanski samostan.

13. Truhlar, Vladimir. 2012. *Doživljanje absolutnega v slovenskem leposlovju*. Ljubljana: Župnijski Zavod Dravlje: Revija Vzgoja, DPK Slovenije.
14. Verbinc, France. 1987. *Slovar tujk*. Ljubljana: Cankarjeva založba.